

Baltijas Sociālo Zinātņu institūts

LATVIJAS IZGLĪTĪBAS REFORMA LATVIJAS SABIEDRĪBĀ
PASTĀVOŠO UN IESPĒJAMO BILINGVISMA MODEĻU
KONTEKSTĀ:
DIVPLŪSMU SKOLA KĀ BILINGVĀLĀS IZGLĪTĪBAS PIEMĒRA
NOVĒRTĒJUMS

ATSKAITE
2003

Baltijas Sociālo Zinātņu institūts
Kronvalda bulvāris 3-2,
Rīga, LV-1010, Latvija
T. 7096315 F. 7096314
E-pasts: bszi@bszi.lv

Satura rādītājs

Ievads	2
Galvenie secinājumi	4
Politiskais un sociālais konteksts	9
Divplūsmu skolas un sabiedrības integrācijas politika	9
Divplūsmu skolas un valodas politika	12
Divplūsmu skolas un mazākumtautību izglītības reforma	14
Lēmumu pieņemšanas procesa novērtējums	19
Divplūsmu skolas vispārējās izglītības kontekstā	21
<i>Skolu iedalījumi</i>	21
<i>Termina "divplūsmu skola" lietojums</i>	22
<i>Latviešu, krievu un divplūsmu skolu un skolēnu skaita izmaiņas pēdējo 10 gadu laikā</i>	23
<i>Pedagoģisko darbinieku raksturojums</i>	24
<i>Skolēnu raksturojums</i>	26
Kopsavilkums	27
Divplūsmu skolas kā bilingvisma modeļa raksturojums	29
Divplūsmu skolu vēsture un veidošanās	29
Statistiskie dati par divplūsmu skolām	33
Mācību darba organizācija	36
Izvēles iespēju nodrošināšana mazākumtautību izglītībā	38
Valodu vides loma divplūsmu skolā	41
Kultūru mijiedarbība kā integrējošs faktors	44
Kopsavilkums	47
Pielikumi	
Izmantotie avoti un literatūra	
Pētījumā iekļauto skolu saraksts	

Ievads

Latvijā līdzās skolām ar krievu un latviešu mācību valodu pastāv arī, t.s., divplūsmu skolas, kurās mācās gan latviešu, gan mazākumtautību bērni. Mācības šajās skolās notiek gan latviešu, gan krievu valodā, gan bilingvāli - atbilstoši mazākumtautību izglītības reformas uzstādījumiem.

Pēdējos gados īpaši ir aktualizējies jautājums par bilingvālās izglītības īstenošanu mazākumtautību skolās. Izvērtējot reformu nozīmīgi ir ne tikai kritizēt tās trūkumus par nepietiekamo skolotāju, skolēnu sagatavotību, bet arī apzināt un izcelt jau sasniegto. Divplūsmu skolas, ņemot vērā šādu mācību iestāžu dabiski multilingvālo un multikulturālo vidi, var kalpot par pozitīvu piemēru bilingvālās izglītības ieviešanā. Divplūsmu skola kā specifisks bilingvisma modelis zināmā mērā atspoguļo bilingvismu Latvijas sabiedrībā. Līdz ar to divplūsmu skolas un tās attīstības iespēju analīze ir skatāma ne tikai kā bilingvālās izglītības piemēra novērtējums, bet arī kā integrētas, multietniskas sabiedrības veidošanās vides modelis.

Pētījums "Divplūsmu skola kā bilingvālās izglītības piemēra novērtējums" ir politikas analīze, kurā jānoskaidro, kā norisinās bilingvālās izglītības īstenošana divplūsmu skolā un cik lielā mērā tā atbilst bilingvisma modeļiem sabiedrībā.

Pētījuma mērķis ir iegūt zināšanas par pašreizējo situāciju divplūsmu skolās, lai šo skolu pieredzi izmantotu minoritāšu izglītības pilnveidošanai un novērtētu divplūsmu skolas iespējas integrētas, multietniskas sabiedrības veidošanā.

Šī mērķa sasniegšanai tika īstenotas sekojošas pētnieciskās aktivitātes. Pirmkārt, ir veikts statistikas datu par divplūsmu skolām apsekojums un analīze. Otrkārt, ir veiktas daļēji strukturētas intervijas ar ekspertiem - pētniekiem, mazākumtautību nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, izglītības politikas veidotājiem, un Saeimas deputātiem. Treškārt, ir veiktas daļēji strukturētas intervijas desmit divplūsmu skolās sekojošās mērķa grupās - direktori, pedagogi, kas strādā abās plūsmās vai bilingvāli (katrā skolā tika intervēti divi vai trīs skolotāji), kā arī vidusskolas latviešu un krievu plūsmas skolēni. Ceturtkārt, ir veikts analītisks iegūtās informācijas apkopojums un novērtējums, pamatojoties uz interviju analīzi.

Pētījumā iekļaujamo divplūsmu skolu izlase (10 skolas) tika veidota ievērojot reģionālo principu. Katrā no reģioniem Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē tika apsektas divas divplūsmu vidusskolas, bet Latgalē - četras vidējās izglītības mācību iestādes, jo šajā reģionā atrodas lielākā daļa no visām divplūsmu skolām valstī. Konkrētās skolas tika noteiktas ar izlozes palīdzību (pētījumā izlasē iekļauto divplūsmu skolu sarakstu skat. pielikumā). Ņemot vērā, ka pētījumā divplūsmu skolas ir analizētas bilingvālās izglītības kontekstā un viena no mērķa grupām ir skolēni, tad izlasē tika iekļautas tikai divplūsmu vidusskolas. Šī iemesla dēļ izlasē nav neviena no Rīgas divplūsmu skolām, jo šāda tipa vidusskola galvaspilsētā ir tikai viena.

Kaut arī visas divplūsmu skolas gan statistikā, gan sabiedriskajā diskursā apzīmē ar vienu nosaukumu - divplūsmu skolas, pamatojoties uz to, ka šajās skolās tiek īstenotas vispārējās izglītības programmas latviešu valodā un mazākumtautību izglītības programmas bilingvāli, šīs skolas ir atšķirīgas.

Pašlaik, kā liecina pētījumā iegūtā informācija, Latvijā var izdalīt divus galvenos divplūsmu skolu tipus.

(1) Lingvistiski jauktas divplūsmu skolas (tajās mācās divu Latvijā lielāko valodu grupu – latviešu un krievu – bērni). Šis tips ir visizplatītākais, jo vēsturiski tieši pēc etniskās piederības un dzimtās valodas kritērijiem tika veidotas divplūsmu skolas. Šajā grupā ietilpst gan tās divplūsmu skolas, kuras izveidoja padomju laikā (60. gados), gan 90. gadu vidū un beigās radušās divplūsmu skolas, kurām tika pievienotas latviešu tautības bērnu klases. Jāpiebilst, ka šajās skolās latviešu plūsmā bieži vien mācās arī minoritāšu bērni.¹

(2) Divplūsmu skolas, kurās mācās tikai mazākumtautību bērni, bet viņiem ir iespēja mācīties gan atbilstoši vispārējām izglītības programmām (latviešu valodā), gan mazākumtautību izglītības programmām (bilingvāli). Šis divplūsmu skolas tips ir radies 90. gadu vidū un beigās, balstoties uz vecāku pieprasījumu un skolu savstarpējo konkurenci.²

Pastāv arī divu augstāk raksturoto divplūsmu skolu tipu kombinētais variants. Tās ir lingvistiski jauktas divplūsmu skolas, kurās mazākumtautību bērni mācās atbilstoši gan vispārējām, gan mazākumtautību izglītības programmām un latviešu bērni mācās pēc vispārējām izglītības programmām. Pētījuma izlasē šim skolu tipam atbilst Bauskas 2. vidusskola. Tas liecina, ka, iespējams, pastāv arī cita tipa divplūsmu skolas atkarībā no virknes sociālu, ekonomisku, demogrāfisku un politisku apstākļu kopuma konkrētās pašvaldības teritorijā.

Iegūtās informācijas apkopojums un analītiskais novērtējums sastāv no divām daļām. Pirmajā daļā ir analizēts divplūsmu skolu veidošanās un attīstības politiskais un sociālais fons, kā galvenos saistībā ar divplūsmu skolām izceļot sabiedrības integrācijas politikas, valodas un mazākumtautību izglītības politikas un izglītības sistēmas noteiktos kontekstus.

Otrajā atskaites daļā ir sniegts divplūsmu skolas kā bilingvisma modeļa raksturojums, analizējot valodu vides un kultūru mijiedarbības lomu divplūsmu skolā, tādējādi izvērtējot šo skolu tipu kā sabiedrības bilingvisma modeli sabiedrības integrācijas kontekstā. Tāpat šajā daļā līdzās statistikas datu apkopojumam ir aplūkota divplūsmu skolu vēsture un to tipoloģiskās daudzveidības sniegtās iespējas mazākumtautību vispārējās izglītības laukā.

¹ Pētījuma izlasē šim skolu tipam atbilst Dagdas vidusskola, Iecavas vidusskola, Ventspils 6. vidusskola, Daugavpils Centra ģimnāzija, Liepājas 8. vidusskola, Siguldas 2. vidusskola, Viļānu vidusskola.

² Pētījuma izlasē šim skolu tipam atbilst Salaspils 2. vidusskola, Ilūkstes 2. vidusskola.

Galvenie secinājumi

Sabiedrības integrācijas politikas kontekstā parasti runā par skolām, kurās dominējošā ir krievu mācību valoda. Taču Latvijā līdzās skolām ar latviešu un krievu mācību valodu pastāv arī, t.s., divplūsmu skolas.

Divplūsmu skolas Latvijā izveidojās 20. gs. 60. gados, šajās skolās atsevišķās plūsmās – krievu un latviešu – mācījās divām Latvijā dominējošajām valodu grupām piederīgi skolēni. Termins “divplūsmu skola” joprojām tiek lietots, lai gan šobrīd ir uzsvērts skolu dalījums atbilstoši mācību programmām, kuras tās īsteno. Līdz ar to šis termins nākotnē varētu tikt aizstāts ar citu, ņemot vērā to, ka mācību process ir kļuvis atvērtāks un sabiedrības integrācijas politika ir vērsta uz to, lai sadarbība dažādo valodas grupu starpā būtu intensīva.¹

Terminoloģisko problēmu pamatā ir divi apstākļi.

Pirmkārt, lai gan integrācijas jomā valsts līmenī izstrādāta virkne politikas dokumentu, konceptuālas un vienotas pieejas divplūsmu skolu jautājumā nav līdz pat šim brīdim.

Otrkārt, pašlaik Latvijā var runāt par vairāku tipu divplūsmu skolām. Līdzās padomju varas laikā radītajām, t.s., klasiskajām divplūsmu skolām uz mazākumtautību vispārējo dienas skolu bāzes ir izveidojušās jaunas divplūsmu tipa skolas.

Pētījumā iegūtā informācija ļauj izdalīt sekojošus divplūsmu skolu tipus:

- (1) Lingvistiski jauktās divplūsmu skolas, kurās mācās divu Latvijā lielāko valodu grupu – latviešu un krievu – bērni; pie šīm skolām jāpieskaita arī klasiskās divplūsmu skolas, kuras izveidojās padomju laikā;
- (2) Divplūsmu skolas, kurās mācās pamatā tikai minoritāšu bērni, bet skola īsteno gan vispārējās izglītības programmu, kas nozīmē, ka daļa krievvalodīgo skolēnu mācās tikai latviešu valodā, tādējādi veidojot, t.s., latviešu plūsmu, gan mazākumtautību vispārējās izglītības programmu – tas nozīmē, ka otra daļa skolēnu mācās bilingvāli un veido krievu plūsmu.
- (3) Nosacīti var izdalīt arī trešo jeb kombinēto tipu – divplūsmu skolas, kuras ir lingvistiski jauktas, turklāt mazākumtautību skolēniem ir iespēja mācīties gan pēc vispārējās izglītības programmas, gan pēc mazākumtautību izglītības programmas (pēc būtības šajās skolās ir trīs plūsmas).

2002./2003. mācību gada sākumā Latvijā bija 105 vispārizglītojošās dienas divplūsmu skolas, kas sastāda 11% no kopējā vispārizglītojošo dienas skolu skaita valstī. Divplūsmu skolās mācās 10.5% Latvijas skolēnu. Lielākā daļa divplūsmu skolu koncentrējusās mazajās pilsētās, nelielos ciemos, lauku teritorijās. 44% no šīm skolām atrodas Latgalē.²

¹ Šajā analizē termins divplūsmu skola ir attiecināts uz visām vispārizglītojošajām dienas vidusskolām, kas īsteno gan vispārējās izglītības programmas latviešu valodā, gan mazākumtautību izglītības programmas. Nepieciešamības gadījumā tiks precizēts divplūsmu skolas tips.

² avots: IZM mājas lapa: www.izm.gov.lv

Divplūsmu skolu gadījumu analīze ļauj izvirzīt nozīmīgus secinājumus attiecībā uz divplūsmu skolu izveidi.

Daļa jaunizveidoto divplūsmu skolu ir veidotas, balstoties uz iniciatīvu “no apakšas”. Tas nozīmē, ka attiecīgā mazākumtautību skola ir reaģējusi uz vecāku lūgumu rast iespēju minoritāšu bērniem iegūt izglītību tikai latviešu valodā sev ierastā kultūrvidē, nevis latviešu skolā. Šādu skolu analīze apliecina politikas veidošanas modeļa “no apakšas” pozitīvo efektu, jo mācību process, attiecības starp skolēniem un bilingvālās izglītības īstenošanas prakse šajās skolās tiek vērtēta pozitīvāk.

Otra daļa divplūsmu skolu, kuras ir izveidojušās pēdējos desmit gados, vairāk atbilst politikas veidošanas modelim “no augšas”. Tās ir skolas, kurām ir pievienota latviešu plūsmas, pamatojoties nevis uz skolēnu un viņu vecāku vajadzībām un vēlmēm, bet gan uz konkrētajā pašvaldībā īstenoto skolu optimizācijas stratēģiju, ņemot vērā gan demogrāfisko situāciju attiecīgajā teritorijā, gan efektīvu izglītībai iedalīto finansu resursu izmantošanu.

Divplūsmu skolu pieredze pēdējo desmit gadu laikā liecina, ka pamatoti būtu mainīt sabiedrībā izplatītos aizspriedumus par divplūsmu skolām, kā par vidi, kurai raksturīgi konflikti un spriedze. Šāda situācija bija raksturīga divplūsmu skolām, kas tika izveidotas Latvijas PSR laikā atbilstoši politikas veidošanas modelim “no augšas”. Minētā pieredze liecina, ka divplūsmu skolas arī turpmāk nedrīkstētu veidot, administratīvi un mehāniski apvienojot skolas, bet būtu apsveicama un veicināma pašu skolu skolotāju, direktoru un vecāku iniciatīva piedāvāt savās skolās vairākas izglītības programmas.

Apekoto divplūsmu skolu analīze, ļauj izdalīt vairākus šo skolu pozitīvos aspektus. Taču ir jānošķir lingvistiski jauktās divplūsmu skolas no tām divplūsmu skolām, kas īsteno vispārējās un mazākumtautību izglītības programmas. Katrā gadījumā atklājas atšķirīgi pozitīvie aspekti.

Lingvistiski jauktās divplūsmu skolas

(1) Novērtējot divplūsmu skolas mazākumtautību izglītības reformas kontekstā, jāsecina, ka, t.s., krievu plūsmās bilingvālā izglītība tiek īstenota tāpat kā visās citās skolās, kurās īsteno mazākumtautību mācību programmu. Grūtības, ar kurām saskaras skolu vadība, pedagogi un skolēni ir tādas pašas kā skolās, kurās īsteno tikai mazākumtautību izglītības programmu. Tajā pašā laikā divplūsmu skolās ir vairāki priekšnosacījumi, kas sekmē šo problēmu sekmīgāku un ātrāku atrisināšanu.

Pirmkārt, divplūsmu skolās biežāk nekā citās skolās, kurās īsteno mazākumtautību mācību programmu, direktori un mācību spēki jau pirms bilingvālās apmācības ieviešanas visā valstī bija aktīvāk pievērsušies noteiktu mācību priekšmetu pasniegšanai latviešu valodā, gan apzinoties vecāku pieprasījumu pēc šādas pieejas, gan arī spējot to nodrošināt.

Otrkārt, bilingvālās izglītības kontekstā jāuzsver divplūsmu skolās esošie resursi multilingvālu skolotāju komandu un atšķirīgo plūsmu skolēnu un skolotāju sadarbības veidošanā.

Treškārt, lingvistiski jauktās divplūsmu skolas multilingvistiskā vide ir bilingvālās izglītības sekmīgas ieviešanas un īstenošanas priekšnoteikums, jo latviešu valodu skolēni un pedagogi lieto ne tikai mācību darbā, bet arī ārpus klases telpām.

Tas, savukārt, veicina gan motivāciju apgūt latviešu valodu un mācīties bilingvāli, gan pozitīvas attieksmes pret latviešu valodu veidošanos.

Kopumā divplūsmu skolu analīze rada pamatu secinājumam, ka šajās skolās bilingvālo izglītību ir iespējams īstenot vieglāk un efektīvāk.

(2) Lingvistiski jauktās divplūsmu skolas raksturo kultūru daudzveidība un mijiedarbība, kas lielā mērā ir saistīts ar divu valodu lietojumu. Šādā kontekstā divplūsmu skola uzlūkojama kā starpetnisku dialogu sekmējoša vide. Neformālās saskarsmes iespējas starp divām valodu grupām ir veids, kā izpaužas kultūru dialogs. Ļoti svarīgi, ka šo dialogu veicina ārpusstundu pasākumi skolā, no kuriem lielākā daļa tiek organizēti abām plūsmām vienlaicīgi.

Neformālā saskarsme, ārpusstundu pasākumi, kā arī vienotā telpa, kurā mijiedarbojas dažādu tautību un kultūru skolēni un pedagogi, paver iespējas iepazīt citu kultūru un izkopt toleranci pret citādo. Rezultātā tiek veicināta integrācija ne tikai skolas, bet arī sabiedrības mērogā, vienlaikus ļaujot katrai kultūrai saglabāt savu identitāti.

Divplūsmu skolas, kuras īsteno vispārējās un mazākumtautību izglītības programmas

(1) Bilingvālās izglītības kontekstā šo skolu pieredze rāda, ka arī šajās skolās ir priekšnosacījumi, kas pozitīvi ietekmē bilingvālās izglītības īstenošanu. Skolēni, kas mācās, t.s., latviešu klasēs savā attieksmē pret bilingvālās izglītības nepieciešamību un latviešu valodu ir pozitīvi un lojāli. Ar savu attieksmi un motivāciju mācīties latviešu valodā viņi netieši pozitīvi ietekmē skolā kopumā valdošo nostāju pret mazākumtautību izglītības reformu un integrāciju.

(2) Divplūsmu skolas, kurās mazākumtautību bērni mācās atbilstoši vispārējām un mazākumtautību izglītības programmām, ir iespēja mazākumtautību bērniem iegūt vispārējo izglītību latviešu valodā sev ierastā kultūrvidē, kas ievērojami samazina negatīvo emocionālo spriedzi, kurai ir pakļauta lielākā daļa minoritāšu bērnu, kas mācās latviešu skolās.

(3) Šis skolu tips, kas ir izveidojies balstoties uz vecāku un skolas vadības iniciatīvu, norāda uz mazākumtautību vecāku vēlmi veicināt savu bērnu integrāciju Latvijas sabiedrībā, izvēloties vispārīgo apmācības programmu latviešu valodā.

Kopumā jāsecina, ka divplūsmu skolas ir ļoti būtisks posms integrētas sabiedrības veidošanas procesā, jo, pirmkārt, lingvistiski jauktu divplūsmu skolu gadījumā tās ir skolas, kurās bilingvālās izglītības ieviešana tiek īstenota multikulturālas un multilingvistiskas sociālās vides kontekstā; otrkārt, divplūsmu skolas, kurās mazākumtautību bērni mācās bilingvāli un latviski, īpaši izceļamas, jo šīs skolas ir veidojušās “no apakšas”, mazākumtautību skolēnu vecākiem aktīvi ietekmējot mācību programmas valodas izvēli; tās liecina par vecāku ieinteresētu attieksmi pret latviešu valodas apguvi, novērtējot tās lomu bērnu integrācijā Latvijas sabiedrībā.

Iemesli, kas liek apšaubīt divplūsmu skolu kā pozitīva piemēra pieņemšanu Latvijas sabiedrībā, ir saistīti ar vēsturiski izveidojušos negatīvo priekšstatu par šīm skolām. Ņemot vērā, ka sākotnēji tās tika uzspiestas, īstenojot latviešu skolu pārkrievošanas politiku, sabiedrībā ir pieņemts domāt par divplūsmu skolām ne tikai kā par konfliktus izraisošu, bet arī latviešu bērnu asimilāciju veicinošu vidi. Šie divi iemesli ir pamatā noraidošai attieksmei pret latviešu un citu tautību pārstāvju mācīšanos vienā skolā.

Pētījuma ietvaros apsekoto divplūsmu skolu analīze ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka šķelšanās divu valodas grupu starpā, raksturīgāka tām divplūsmu skolām, kuras uzskatāmas par padomju laika mantojumu un kuras atrodas tajos Latvijas reģionos, kuriem raksturīga krievu valodas lingvistiskā pašpietiekamība.

Tajā pašā laikā ļoti svarīgi ir norādīt, ka šobrīd divplūsmu skolās Latvijā neveidojas konflikti uz etniskās bāzes. Lielākajā daļā pētījumā iekļauto divplūsmu skolu psiholoģiskā gaisotne ir pozitīva un jauniešu savstarpējo attiecību visizplatītākais raksturojums ir “draudzība”.

Izvērtējot divplūsmu skolas ieguvumus atbilstoši dažādām mērķa grupām, jāizdala sekojošie:

Skolēni

Divplūsmu skolas, īpaši ņemot vērā to tipoloģisko daudzveidību, ievērojami palielina mazākumtautību skolēnu izvēles iespējas vispārējās izglītības laukā. Atbilstoši savām vajadzībām un vēlmēm viņi var izvēlēties gan izglītības programmu – vispārējo (latviešu valodā) vai mazākumtautību (bilingvāli), gan sekmīgam mācību darbam piemērotu vidi – latviešu skolu, mazākumtautību skolu, lingvistiski jaukta tipa divplūsmu skolu vai mazākumtautību skolu, kurā noteiktās klasēs izglītība tiek sniegta tikai latviešu valodā.

Divu lingvistisko sistēmu līdzās pastāvēšana, pateicoties sekmīgākai bilingvālās izglītības īstenošanai un iespējai attīstīt latviešu valodas lietošanas iemaņas, pozitīvi ietekmē mazākumtautību skolēnu nākotnes izglītības un darba iespējas.

Starpetniskās komunikācijas ieguvēji ir gan latviešu tautības, gan mazākumtautību skolēni. Divplūsmu skolas vide ļauj ne vien iepazīt citu kultūru un valodu, bet arī izkopt toleranci pret to, kas ir īpaši svarīgi, kad Latvijas publiskajā telpā ir jāsadzīvo vairākām atšķirīgām kultūrām.

Skolotāji

Divplūsmu skolās veidojas multikulturālas pedagogu komandas, kas ievērojami sekmē latviešu un krievu skolotāju savstarpējo sadarbību bilingvālās izglītības īstenošanā.

Tāpat divplūsmu skolas vide, mācību darbs un tā organizācija pozitīvi ietekmē pedagogu latviešu valodas zināšanas, kas savukārt ir viens no galvenajiem priekšnoteikumiem bilingvālās izglītības sekmīgai īstenošanai.

Divplūsmu skolas sociālā un pedagoģiskā vide veicina ne tikai skolēnu, bet arī pedagogu starpetnisko dialogu, kas rezultātā veido un nostiprina pozitīvu attiecības atšķirīgu valodu grupu pedagogu starpā.

Pašvaldības

Šobrīd Latvijā institucionāli ar skolu atvēršanu, slēgšanu un līdz ar to arī apvienošanu nodarbojas pašvaldības. Divplūsmu skolas, īpaši mazajām pašvaldībām, ir veids, kā risināt izglītībai iedalīto finansu resursu efektīvu sadali, ņemot vērā gan demogrāfisko situāciju gadījumos, kad nav iespējams komplektēt veselu skolu, gan izglītības ieguvēju pieprasījumu – vēlēšanos iegūt izglītību latviešu valodā skolā, kurā ir ne tikai latviešu, bet arī krievu kultūrvide.

Divplūsmu skolas, neatkarīgi no to tipa, atspoguļo sabiedrībā pastāvošos bilingvisma modeļus. Šādā kontekstā ir jānovērtē šo skolu loma sabiedrības integrācijas procesā kopumā, jo divplūsmu skolu dabiskā multikulturālā un multilingvālā vide attīsta gan skolēnu, gan skolotāju, gan vecāku starpetniskās komunikācijas iespējas. Tā ir vieta, kur reāli un sekmīgi norisinās abpusēja divu Latvijā lielāko valodas grupu integrācija.

Pētījumā gūtā divplūsmu skolu pieredze rada pamatu vairākiem rekomendējoša rakstura secinājumiem:

Pirmkārt, mazākumtautību izglītības kontekstā ir jāizmanto divplūsmu skolu pozitīvā pieredze bilingvālās izglītības īstenošanā, ņemot vērā, ka ir vērojama tendence, ka šajās skolās to sāka ieviest salīdzinoši agrāk nekā valstī kopumā.

Otrkārt, pamatojoties uz divplūsmu skolās notiekošajiem integrējošajiem procesiem, ir jāsekmē pozitīva diskursa attīstība par divplūsmu skolām, laužot padomju varas gados izveidojušās un iesakņojušās nostādnes par divplūsmu skolām kā etniskus konfliktus veicinošu vidi.

Treškārt, balstoties uz divplūsmu skolu, kurās minoritāšu bērni mācās divās plūsmās atbilstoši vispārējai un mazākumtautību izglītības programmai, praksi, popularizēt, īpaši Rīgā un citās lielajās pilsētās, iespēju mazākumtautību skolās veidot atsevišķas klases, kurās minoritāšu skolēni mācās pēc vispārējām izglītības programmām latviešu valodā. Šāds modelis ne tikai paplašina mazākumtautību izglītības izvēles iespējas, bet arī pozitīvi ietekmē bilingvālās izglītības ieviešanu mazākumtautību skolās.

Ceturtkārt, divplūsmu skolu analīze rāda, ka to veiksmīgo darbību bilingvālās izglītības un integrācijas kontekstā nosaka to veidošanās atbilstoši modelim “no apakšas”. Līdzšinējā pieredze liecina, ka “no augšas” īstenotie mēģinājumi apvienot mācību iestādes ar latviešu un krievu mācību valodu ir bijuši samērā neveiksmīgi. Tāpēc jāņem vērā, ka ierosinājumiem par divplūsmu skolas izveidi būtu jānāk no skolas pedagoģiskā kolektīva un vecākiem un pašvaldības būtu viena no lēmuma pieņemšanas pusēm.

Politiskais un sociālais konteksts

Divplūsmu skolas un sabiedrības integrācijas politika

Latvijas sabiedrība nedz etniski, nedz lingvistiski nav viendabīga. Apvienojot etniskās piederības un dzimtās valodas pazīmes, ir redzams, ka Latvijas sabiedrība dalās divās lielās valodu grupās – latviešu un krievu. Tajā pašā laikā jāatzīst, ka šīs grupas nav noslēgtas un mijiedarbība starp abu valodas kopienu locekļiem notiek multikulturālā un multilingvistiskā vidē.

Latvijā sabiedrības integrācija ir definēta kā politikas prioritāte, un valsts īstenotās politikas dokumentos sabiedrības integrācijas jēdziens tiek interpretēts kā “savstarpēja saprašanās un sadarbība kopīgas valsts ietvaros”. Sabiedrības integrācijas “pamats ir gatavība labprātīgi pieņemt latviešu valodu kā valsts valodu, cieņa pret latviešu un Latvijā dzīvojošo mazākumtautību valodu un kultūru.”¹

Saskaņā ar Valsts programmas “Sabiedrības integrācija Latvijā” koncepciju, etniskai integrācijai Latvijā būtu jābalstās kopīgās pilsoniskās vērtībās un latviešu valodas zināšanās. Bet kā galvenā sabiedrības integrācijas politikas mērķgrupa ir definēta skolu jaunatne. To atzīst arī eksperti, uzsverot, ka: *“Jaunākā paaudze, kas jau liela daļa vairs vispār neidentificē sevi ar bijušo valsti, - tā ir viscerīgākā auditorija, ar kuru ir jāstrādā visvairāk, lai šie cilvēki iekļautos mūsu sabiedrībā pilnvērtīgi, lai viņi iekļautos latviskajā kultūrvīdē, iepazītu mūsu kultūras vērtības un, kā moderni saka, integrētos mūsu sabiedrībā.”* (Eksperts-politiķis).

Valsts valodas politikas integratīvo funkciju papildina izglītības politika, kur nozīmīgāka loma piešķirta mazākumtautību izglītības reformai. Līdz ar to viens no galvenajiem sociālajiem institūtiem, ar kura palīdzību tiek īstenota sabiedrības integrācijas un valsts valodas politika valstī, ir skola.

Sabiedrības integrācijas politikas kontekstā parasti runā par skolām, kurās dominējošā ir krievu mācību valoda. Taču Latvijā līdzās skolām ar latviešu un krievu mācību valodu pastāv arī, t.s., divplūsmu skolas. Neskatoties uz to, ka divplūsmu skola kā specifisks bilingvisma modelis zināmā mērā atspoguļo bilingvismu Latvijas sabiedrībā, līdz šim šo skolu lomu un iespējas neviens nav pētījis un novērtējis. Turklāt skolu kā sociālo attiecību telpu veido ne tikai skolotāji, skolas administratīvais aparāts un skolēni, bet arī vecāki un paplašinātā ģimene. Līdzīgi kā sabiedrībā kopumā arī divplūsmu skolā mijiedarbība starp indivīdiem notiek multikulturālā un multilingvistiskā sociālajā vidē, kurā pamatoti aktualizējas jautājums par divu valodas grupu pārstāvju koeksistenci: kādā veidā tā īstenojas, kādi ir šie koeksistences modeļi.

Divplūsmu skolas ir ļoti būtisks posms integrētas sabiedrības veidošanas procesā, jo,

pirmkārt, lingvistiski jauktu divplūsmu skolu gadījumā tās ir skolas, kurās bilingvālās izglītības ieviešana tiek īstenota multikulturālas un multilingvistiskas sociālās vides kontekstā;

¹ Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā”. 1999. gads, 7. lpp // http://www.np.gov.lv/lv/faili_lv/SIP2.rtf

otrkārt, divplūsmu skolas, kurās mazākumtautību bērni mācās bilingvāli un latviski, īpaši izceļamas, jo šīs skolas ir veidojušās “no apakšas”, mazākumtautību skolēnu vecākiem aktīvi ietekmējot mācību programmas valodas izvēli; tās liecina par vecāku ieinteresētību attieksmi pret latviešu valodas apguvi, novērtējot tās lomu bērnu integrācijā Latvijas sabiedrībā.

Nemot vērā visus iepriekš minētos apsvērumus, pārsteidz politikas neesamība attiecībā uz divplūsmu skolām: Izglītības un zinātnes ministrijas konceptuālajos dokumentos tās nefigurē, daudzi eksperti ir pat pārsteigti par divplūsmu skolu pastāvēšanu vai vismaz par to samērā lielo skaitu (statistika liecina, ka divplūsmu skolās mācās aptuveni desmitā daļa audzēkņu; sīkāk skatīt atskaites sadaļu “Statistiskie dati par divplūsmu skolām”).

Kopumā gan ekspertu intervijās paustie viedokļi, gan dokumentu analīze liecina, ka līdz šim sabiedrības integrācijas politikas veidošanā divplūsmu skolu vieta un loma ir nepietiekami novērtētas. Ko apliecina arī eksperta-politiķa teiktais: “*Ļoti aktuāls jautājums pašlaik ir divplūsmu skolu koncepcijas izstrāde, par ko neviens vienkārši nav domājis*”.

Eksperti no voluntārajām organizācijām atzīst, ka divplūsmu skolas ir Latvijas sabiedrības modelis miniatūrā, tās var kalpot par piemēru kā integrētas, multietniskas sabiedrības veidošanās modelis, un tieši tādēļ šādu skolu pastāvēšana būtu atbalstāma:

“No integrācijas modeļa jautājuma viedokļa, kurš ir par dažādu mentalitāšu, dzīves uztveres un kultūru līdzāspastāvēšanu – divplūsmu skolas, protams, būtu optimāls variants.” (NVO pārstāvis)

“Divplūsmu skolas ir Latvijas Republikas nākotne (.), [tās ir] integrācijas platforma.” (NVO pārstāvis)

NVO pārstāvju vērtējumā divplūsmu skolas ir veids kā pārvarēt plaisu starp dažādām etniskajām grupām, jo nodrošina iespēju skolu jaunatnei vairāk iepazīt vienu otru un atrast kopējas intereses:

“Divplūsmu skolām tomēr ir nākotne, jo tiešām bērniem ir jāaug kopā, viņiem ir jāpazīst viens otru, lai nebūtu tas dalījums – “savējie” un “svešie”. Un to nevar pārvarēt, tikai pārejot uz latviešu valodu. Nekādi mēs to nepārvarēsim, jo viņiem ir jāsatiekas, viņiem ir jāredz, ka viņiem intereses ir vienas un tās pašas, ka viņi ir tādi paši cilvēki, ka viņi visi dzīvo Latvijā, ka Latvijā viņiem visiem ir dzimtene – viņi ir Latvijas nākotne un Latvija ir viņu nākotne.” (NVO pārstāvis)

Uz divplūsmu skolu atbilstību un piemērotību Latvijas sabiedrībai norādīja arī lingvistiski jaukto divplūsmu skolu direktori un pedagogi:

“Tas ir normāli, tas ir vajadzīgs gan latviešiem, gan krieviem, jo citādi “vāries savā sulā”. Tad cilvēks zaudē kaut kādu daļu no savām iespējām, jo cilvēks taču var paskatīties uz pasauli plašāk, ar plašāku redzesloku. Divplūsmu skola dod tādu iespēju. Vienīgais, ja abas puses grib sarunāties, viens otru redzēt, draudzēties. Man liekas, ka mūsdienu sabiedrībā nav tik daudz alternatīvu, tad vismaz tā ir viena no alternatīvām.” (Skolotājs, Daugavpils)

“Un mēs, piemēram, ar to lepojames, ka esam mazs Latvijas modelis. Un, ja mūsu skolā iemācīsies sadzīvot, tad šiem bērniem tālāk dzīvē arī būs vieglāk.” (Direktors, Kurzeme)

“Nevar nošķirt, ja mēs gribam dabūt tādu kopēju sabiedrību, nu nevar katrs “savā sulā vārīties”. Ja mēs būsim latviešu skolas, krievu skolas atsevišķi, mēs obligāti taisām augšā divkopienu sabiedrību.” (Skolotājs, Iecava)

Attiecībā uz pilsonisko audzināšanu divplūsmu skolās, skolu direktori un skolotāji uzsver, ka viņuprāt, tā norit ļoti sekmīgi, šajās skolās nav arī etniska rakstura konfliktu:

“Kad runā, kā tur bērniem ar patriotisko audzināšanu? Ar patriotisko audzināšanu viss ir kārtībā. Es saku: “Paskatieties, kā tie jaunie dzied “Dievs, svētī Latviju!”” Kādi tur vēl jautājumi?” (Direktors, Kurzeme)

“Ja mēs Latvijā taisāmie dzīvot, bet ja mēs kaut kur citur taisāmie braukt – tik un tā Latvija ir Latvija. Dzimtene, un tā ir jāpārzina.” (Skolēns, Viļāni)

Rezumējot divplūsmu skolu lomu sabiedrības integrācijas politikas kontekstā, jāsecina, ka līdz šim nav pietiekami novērtētas divplūsmu skolu iespējas kultūru mijiedarbības un sabiedrības integrācijas procesu veicināšanā. Uz divplūsmu skolu nenovērtētajām iespējām norādīja gan politikas veidotāji, gan mazākumtautību intereses aizstāvoši nevalstisko organizāciju dalībnieki, gan skolu direktori un pedagogi.

Tomēr, jāatzīmē arī iemesli, kas liek apšaubīt divplūsmu skolu kā pozitīva piemēra pieņemšanu Latvijas sabiedrībā. Pirmkārt un galvenokārt, šeit ir jāmin no PSRS laikiem saglabājusies negatīvā attieksme pret divplūsmu skolām, jo toreiz tās tika uzspiestas, īstenojot latviešu skolu pārkrievošanas politiku. Sabiedrībā ir pieņemts domāt par divplūsmu skolām kā par konfliktus izraisošu un veicinošu vidi, līdz ar to daudzi vecāki pašreiz vēl nav gatavi atbalstīt latviešu un citu tautību pārstāvju mācīšanos vienā skolā, un uz to norādīja arī eksperti.

Divplūsmu skolas un valodas politika

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas valsts valodas pozīciju nostiprināšana ir bijis viens no centrālajiem politikas dienas kārtības jautājumiem Latvijā. Uz tēmas aktualitāti norāda gan ilgstošās diskusijas par normatīvo dokumentu pieņemšanu, gan samērā lielais šo jomu regulējošo institūciju skaits. Arī Latvijas Republikas Satversmē izdarītie grozījumi pēc neatkarības atjaunošanas saistīti tieši ar latviešu valodas statusa nostiprināšanu.

Kā galveno valodas politikas regulējošo normatīvo dokumentu var minēt Valodas likumu (1999.), kas nosaka latviešu valodas kā valsts valodas statusu un lietojumu dažādās dzīves sfērās.

Kopumā Latvijā īstenotā valodas politika tiek raksturota kā stingra, un eksperti stāsta arī par samērā stingrās valodas politikas pamatojumu. Vairāki eksperti (politikā, pētnieki) norāda, ka šāda politika bija jāīsteno gan tāpēc, lai celtu latviešu pašapziņu, gan arī lai pamudinātu mazākumtautību pārstāvjus apgūt valsts valodu:

“(..) pastāv šīs grūtības visus 90. gadus panākt, lai krievu tautības cilvēki Latvijā mācītos latviešu jeb valsts valodu (..).” (Pētnieks: pedagoģija)

“(..) cilvēkiem ir jāpierod, jebkuram Latvijā dzīvojošajam, pie šīs te pieklājīgās, es tā uzsvēršu, attieksmes pret valsts valodu.” (Eksperts-politiķis)

“(..) iespēja mācīties valsts valodā, lai tā informatīvā telpa tev būtu tāda pati, lai tu nebūtu satraukts, ka tu kaut ko nesaproti. Ja tu dzīvo tajā valstī un ja tu to valodu saproti, tev ir tā piederība, un tu nevari pārprast situāciju.” (Pētnieks: pedagoģija, psiholoģija un valodas politika)

Citu ekspertu - minoritāšu tiesības aizstāvošo nevalstisko organizāciju pārstāvju vidū, savukārt, ir cits viedoklis par valodas politikas atbilstību Latvijas situācijai. Šīs grupas pārstāvji uzskata, ka latviešu valodas zināšanas pašas par sevi nenodrošina sabiedrības saliedētību un savstarpējo izpratni: *“.. latviešu valodas zināšana nekādā gadījumā nenozīmē, ka šie cilvēki būs lojāli Latvijas valstij.”*

Novērtējot īstenotās valodas politikas rezultātus, jāatzīst, ka laika posmā no 1989. līdz 2000. gadam latviešu valodas pratēju skaits krievu vidū pieaudzis divas ar pusi reizes². Uz valsts valodas zināšanu uzlabošanas pēdējo 10 gadu laikā norāda arī ekspertu vērtējums:

“Jaunie cilvēki, viņi pārvalda valodu, bet ir ļoti daudz skolotāju, kuri ir pēc 45, 50 gadiem, bet ir skolotāji. Viņi nekad bērībā nav mācījušies latviešu valodu, viņi ir tādi. Un mēs visi esam iemācījušies valodu tikai tagad. Es zinu par sevi un par citiem.” (Direktors, Latgale)

Tomēr, lai gan valodu zināšanas uzlabojas, to skaits, kas aktīvi ikdienā lieto latviešu valodu būtiski nepalielinās: cilvēki vai nu nevēlās runāt latviski vai arī viņiem nav nepieciešamības to darīt:

“Un ir pilnīgas muļķības ir arī tās, ja kāds cenšas apgalvot, ka latviešu valodas prasme nav uzlabojusies. Tā gan nav, latviešu valodas prasme ir ļoti uzlabojusies. (..) Vai runā latviski – tramvajā, uz ielas, veikalā? Tā ir cita lieta. Vai grib runāt? Bet zināšanas ir labākas.” (Pētnieks: filoloģija, lingvistika)

² Eglīte P. Padomju okupācijas ilglaika demogrāfiskās sekas // http://vip.latnet.lv/LPRA/2002konf/p_eglite.htm

No otras puses, analizējot sabiedriskās domas aptaujas, jāatzīmē, ka 90% Latvijas iedzīvotāju³ atzīst, ka Latvijā ir jāzina latviešu valoda. Skolēni lingvistiski jauktajās divplūsmu skolās latviešu valodas prasmi apraksta kā savu pienākumu un kā nepieciešamību, lai kaut ko sasniegtu dzīvē:

“Tas ir it kā mūsu pienākums. Krievijā runā krieviski, mums Latvijā vajag runāt latviski. Ja es gribu, es varu iemācīties runāt citās valodās, angļiski, krieviski. Bet, ja strādā valsts amatos, valsts iestādēs, man vajag zināt latviešu valodu.” (Skolēns, Daugavpils)

Valodas likuma īstenošanā virkne problēmas parādās arī likumu nesaskaņotības dēļ. Tā, piemēram, direktoram nav iespēju atlaist skolotāju, kuram ir 3.pakāpes “Valsts valodas apliecība”, bet kurš tomēr nespēj mācīt mācību priekšmetu latviešu valodā:

“Uz kāda pamata tad es viņu atbrīvošu? Un neviens nevar atbildēt. Es vairākkārt uzdevu jautājumu. Valodas likums. Es atvainojos. Es kā darba devējs pēc Valodas likuma nedrīkstu atbrīvot skolotāju. Es drīkstu atbrīvot tikai uz Darba likuma pamata. Ne uz Valodas likuma pamata. Tad likumi jāsakārto vispirms.” (Direktors, Rīga)

Redzams, ka ekspertu viedokļi atklāj pretrunīgas nostājas valodas politikas sakarā. Tāpēc īpaši būtu uzsverama divplūsmu skolu situācija valodas politikas kontekstā, jo šīs skolas paver lielas iespējas izmantot dabiskā ceļā izveidojušos multikulturālo un multilingvistisko sociālo vidi: brīvi lietot kā latviešu tā krievu valodu kā saziņas līdzekli formālā un neformālā komunikācijā. (sīkāk par valodas vides veidošanos skatīt sadaļā “Valodu vides savdabība divplūsmu skolā”).

³ “Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2001. gada novembris; 2002. gada janvāris” Baltijas Sociālo Zinātņu institūts// http://www.politika.lv/polit_real/files/lv/valoda_2001-02.pdf

Divplūsmu skolas un mazākumtautību izglītības reforma

Par mazākumtautību izglītības reformas sākuma datumu var uzskatīt 1995. gada grozījumus Izglītības likumā, kuri *“noteica 3 priekšmetus vidusskolā un divus pamatskolā, kas mācāmi latviešu valodā cittaūtību skolās, kas faktiski bija tas pirmais pārejas solītis bilingvālās izglītības virzienā”* (eksperts-politiķis).

Bilingvālās izglītības apmācības programmu Latvijas mazākumtautību mācību iestādēs visā valstī sāka ieviest 1999. gadā, kad katra izglītības iestāde ar krievu mācību valodu licencēja kādu no četriem Izglītības un zinātnes ministrijas izstrādātajiem mazākumtautību pamatizglītības programmu modeļiem. Apmēram puse skolu ir izvēlējušās 3. mazākumtautību pamatizglītības programmas modeli, saskaņā ar kuru latviski mācāmo priekšmetu skaitu palielina pakāpeniski. Modeļu izvēle divplūsmu skolās visumā atbilst to sadalījumam Latvijā kopumā.

Politikas veidotāji nepieciešamību pēc mazākumtautību pamatizglītības programmu ieviešanas un īstenošanas pamato ar to, ka, mācot valodu tikai kā priekšmetu, skolēni latviski runāt nesāktu, bet latviešu valoda ir Latvijas valsts valstiskuma pamats. Kopumā reformas mērķis ir vienotas izglītības sistēmas izveide, jo tikai tā “spēj nodrošināt Latvijas sabiedrības kā vērtībās un atbildībā vienota pilsoņu kopuma attīstību.”⁴

“Reformai ir jābūt, no tās atkāpties nedrīkst, citādi jau nav nekāda valstiska pamata. Ja nu grib šī valsts pastāvēt, tad tas ir viens no stūrakmeņiem.” (eksperts-politiķis).

“Skolotāju aptaujas, pētījumi, kas tika izdarīti pirms vispār uztaisīja programmu, parādīja to, ka esošajos apstākļos, kur ir deformēta valodas vide, it sevišķi toreizējās krievu mācību valodas skolās, aktīvu latviešu valodas lietotāju izaudzināt, mācot latviešu valodu tikai kā priekšmetu, nav iespējams” (eksperts-politiķis).

Minoritāšu tiesības aizstāvošo nevalstisko organizāciju pārstāvju vidū iebildumi pret bilingvālās izglītības principu ieviešanu, savukārt, tiek pamatoti, pirmkārt, ar to, ka Latvijas modelī šī izglītība tiek īstenota tikai “vienā virzienā”, proti, latviešu bērnu lielākā daļa nemācās bilingvāli:

“(..) viens no tādiem pamatīgiem pārmetumiem, ko mums pārmet starptautiskie eksperti, ka mums bilingvālā izglītība, un visa reforma praktiski notiek tikai daļai bērnu. Un mēs atkal saglabājam to bērnu dalīšanu – uz latviešu bērniem vai bērniem, kas mācās latviešu skolās, un bērniem, kas mācās nelatviešu skolās, kādās citās skolās.” (NVO pārstāvis)

Otrkārt, bilingvālās izglītības ieviešanas efektivitāte tiek apšaubīta reformas nesagatavotības dēļ: minoritāšu tiesības aizstāvošo nevalstisko organizāciju pārstāvji uzskata, ka skolotāji nav pietiekami sagatavoti, nav izstrādātas metodikas un mācību grāmatas, kā arī pietrūkst atbalsts reformai no vecāku puses:

“Viedoklis ir tāds, ka tā reforma, mūsaprāt, neko pozitīvu nedos, jo galvenā problēma, mūsaprāt, ir latviešu valodas pasniedzēju, kvalitatīvu pasniedzēju trūkums.” (NVO pārstāvis)

“Diemžēl ievada uzreiz, bez kaut kādas sagatavošanas, bez zinātnes, bez metodikas, bez labi sagatavotiem skolotājiem, bez mācību grāmatām.” (NVO pārstāvis)

Treškārt, reformai nav lielas izredzes būt efektīgi īstenotai (proti, latviešu valodu zinās, bet tajā nerunās un neveidosies kopīgas pilsoniskas vērtības latviešu un

⁴ Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā” 1999. gads, 51. lpp //

http://www.np.gov.lv/lv/faili_lv/SIP2.rtf

minoritāšu jauniešu vidū), jo tā tiek īstenota "no augšas", pretēji politikas dalībnieku vēlmēm, reformai pietrūkst atbalsta no skolotāju un skolēnu vecāku puses, viņiem netiek dota izvēle:

"Izglītībā galvenais uzvars jāliek nevis uz latviešu valodu, bet uz kopējām vērtībām."
(NVO pārstāvis)

"Un kad vēl tādā veidā tiek ieviesta reforma, es domāju, ka tas nebūs labi nevienam."
(NVO pārstāvis)

"Demokrātija tā ir izvēle, un tur vēl otra puse ir ļoti svarīga – tā ir atbildība par savu izvēli. Ja tu to esi izvēlējis, tev ir jāzina, kādas var būt sekas, kā tu ar viņām tiks galā? (...) Par to, kas man ir uzspiests, es neatbildu – es to varu darīt, varu nedarīt, varu sabotēt kaut kādā veidā. Es par to neatbildu, tas nav mans lēmums." (NVO pārstāvis)

Pētnieku vidū viedokļi par bilingvālās izglītības ieviešanas nepieciešamību un efektivitāti dalās, ir pētnieki, kas uzskata, ka bilingvālās izglītības ieviešana Latvijā ir nepieciešama, jo citādi *"pilnvērtīgi dzimtās valodas līmenī valodu nevar apgūt"* (pētnieks: *pedagoģija, psiholoģija, valodas politika*), bet ir pētnieki, kas pauž neizpratni, kādēļ tas ir vajadzīgs:

"Labām un perfektām latviešu valodas zināšanām jābūt, un tā ir ābeces patiesība, un pret to neviens vecāks un neviens skolotājs neiebildīs, bet tāpēc nav jāmacās fiziku, matemātiku un ķīmiju latviešu valodā. (...) Kurš var to pierādīt, ka tā ir labāk? Kurš to var pierādīt? Fizika, ķīmija – ne dzimtajā valodā. Kāpēc to vajag? Kāpēc tas ir labāk? Un cik daudz no tiem bērniem ies studēt akurāt ķīmiju un fiziku?" (Pētnieks: vēsture, etnopolitika, etnopsiholoģija)

Politikas īstenotājus un pedagogus vairāk satrauc tieši metodoloģiskie bilingvālās izglītības jautājumi. Viena no galvenajām problēmām šeit ir tā, ka nav viennozīmīgi definēts, ko nozīmē bilingvālā apmācība, līdz ar to praksē iespējama ļoti brīva interpretācija. Daļa bilingvālo izglītību saprot tā, ka viena stunda ir krieviski, otra – latviski. Citi par bilingvālo izglītību uzskata to, ka vienā stundā daļu teksta skolotājs saka krieviski, daļu – latviski. Vēl citi pasniedz tikai latviski, un uzskata, ka tas ir bilingvāli:

"Mazākumtautību izglītības programmā ir sadalīts, ka tādi un tādi priekšmeti ir jāmaca dzimtajā valodā, tādi un tādi - latviski un tādi un tādi - bilingvāli. Diemžēl tur nav paskaidrots, un tā ir ļoti liela problēma, ka nav paskaidrots, – ko nozīmē, ka māca bilingvāli." (Politikas īstenotājs).

"[Par latviešu un krievu valodas proporcijām bilingvālajā apmācībā:] Vajadzētu tādas procentus zināt – cik stundā? Tāpēc, ka tagad nav nekādas tādas robežas, nezinām, cik vajag." (Skolotājs, Salaspils)

"Nu grūti ir tas, ka neviens nav devis tādu recepti, kā tad ir pareizi. Arī, cik ir apmeklēti kursi, nav pateikts tā, ka "stundā runājiet tik procentus latviski, tik - krieviski." Saka tā: "Pēc izjūtām, kā vajag." Tātad, kā jūs jūtat paši, cik jums vajag latviski, cik jums vajag krieviski." (Skolotājs, Ilūkste)

"Es to neuzskatu par "bilingvāli", man liekas, ka ja tiek izmantotas divas valodas stundas laikā, tad tā nav bilingvālā apmācība. Es vispār nezinu, kas tā ir. Man (...) teica, ka ja, piemēram, es krieviem pasniedzu latviski, tas jau ir bilingvālā apmācība. Es saprotu, ka bilingvālā ir tad, kad divas valodas ir pilnīgi līdzvērtīgas." (Skolotāja, Daugavpils)

Divplūsmu skolu skolotāju viedoklis par bilingvālo izglītību papildina minoritāšu tiesības aizstāvošo nevalstisko organizāciju pārstāvju teikto par nepietiekami izstrādāto metodiku un skolotāju sagatavošanu bilingvālai apmācībai. No otras puses, skolotāji atzīst, ka viņi aktīvi iesaistās bilingvālās metodikas tapšanā, darbam cenšas/ ir spiesti pieiet radoši, eksperimentē:

“Mēs mācamies. Kur tad vēl metodika? Tur pat smakas vēl nav. Tu meklē, tu variē. Tu pilnīgi dažādi strādā katrā klasē. Tev priekšā ir dažāds kontingents. Un tad tu domā.” (Skolotājs, Liepāja)

“Neviens nav īpaši nodefinējis, kas ir bilingvālā apmācība. Ir viena daļa skolotāju, kas uzskata, ka stāstāmais ir jāizstāsta divas reizes. Vienu reizi krievu valodā, otru reizi – latviešu valodā to pašu. Protams, pie šādas pieejas laika trūkst, un rezultāta nav. Mana pieeja ir tāda, ka es parasti dodu terminus, un pārbaudes darbos šad tad lūdzu uzreiz jautājumus divās valodās. Vai arī patstāvīgajos darbos atsevišķus jautājumus formulēju latviski.” (Skolotājs, Iecava)

Divplūsmu skolu skolotāju vidū iebildumi pret divu valodu lietošanu mācību procesā galvenokārt sastopami tieši starp eksakto zinātņu skolotājiem. Atsevišķas matemātikas skolotājas norādīja, ka matemātiku varētu mācīt vai nu latviski, vai nu krieviski, bet nevis bilingvāli.

“Vajag sākt no 1. klases un mācīt tikai latviešu valodā, nevajag vispār strādāt bilingvāli. Lai bērni, kas jau tagad mācās krieviski, lai viņi līdz galam pabeidz. Jaunie, pirmklasnieki, lai viņi sāk no 1. klases latviešu valodā. (..) Ja mūsu ministrija tā izlems, ka mums dos iespēju mācīt krievu valodā, mācīsimies. Bet man liekas, ka atpakaļ mēs neiesim, mēs iesim tikai uz priekšu, un mums nebūs tādas iespējas. Varētu mācīties uzreiz latviešu valodā.” (Skolotājs, Daugavpils)

“Vajag mācīties vai nu latviešu valodā, vai nu krievu valodā. (..) Svarīgi, lai bērns tālāk varētu mācīties, Jūs saprotat, ja visas augstskolas ir latviešu valodā, viņam vajag to latviešu valodu. Bet apgūt vieglāk, uztvert vieglāk ir dzimtajā valodā. Bet nu dzīve tagad ir tāda, ka vajag tā un tā.” (Skolotājs, Bauska)

Līdzīgu viedokli pauda arī kāds skolēns Daugavpilī: *“Es gribētu mācīties latviešu valodā, un vienīgi latviešu valodā, jo gan latviešu, gan krievu valodā mācīties ir diezgan grūti. Īpaši grūti ir ar visādiem terminiem, jo kad es zinu terminu latviešu valodā, es bieži to aizmirstu krievu valodā un otrādi. Tāpēc es izvēlētos mācīties vienā valodā.”*

Atsevišķa problēma, kas skar arī divplūsmu skolas, bet par kuru vairāk izteicās tieši skolu direktori, ir skolu finansiālās bāzes nodrošinājums. Viennozīmīgi pozitīvi tiek vērtēts fakts, ka valsts mērogā skolotājiem, kas māca latviešu valodu mazākumtautību izglītības iestādēs, ir piešķirtas piemaksas. Salīdzinoši uz citu skolu fona, bēdīgāka situācija ir Latgales skolās, jo skolu finansiālais nodrošinājums ir tieši atkarīgs no konkrētās pašvaldības ienākumiem un ekonomiskās izaugsmes, līdz ar to Latgalē skolām finansiāli klājas ievērojami smagāk:

“Mums jau nav tādu līdzekļu (..), lai ar to bērnu vēl strādātu papildus. Tāpēc bilingvālā izglītība, tiešām tā ir izeja. Līdzekļi. Ļoti vajadzīgi līdzekļi, tikai, kas lai pasaka, kur tos ņemt, ja tie netiek iedalīti skolai. Protams, vajadzīgas kaut vai tās pašas tāfeles, magnetofoni vajadzīgi, lai būtu katrā klasē – it īpaši valodai. Nu nav.” (Direktors, Latgale)

Novērtējot mazākumtautību izglītības reformas ietekmi uz divplūsmu skolām, viennozīmīgi jāsaprot, ka, t.s., krievu plūsmās bilingvālā izglītība tiek īstenota tāpat kā visās citās skolās, kurās īsteno mazākumtautību mācību programmu. Arī ekspertu, direktoru, skolotāju un skolēnu norādītās problēmas ir tās pašas, kas citās skolās, kurās ieviesta bilingvālā izglītība⁵.

Tomēr jāatzīmē, ka divplūsmu skolās biežāk nekā citās skolās, kurās īsteno mazākumtautību mācību programmu, direktori un mācību spēki jau pirms bilingvālās apmācības ieviešanas visā valstī bija aktīvāk pievērsušies noteiktu mācību priekšmetu pasniegšanai latviešu valodā, gan apzinoties vecāku pieprasījumu pēc šādas pieejas, gan arī spējot to nodrošināt (labāka sagatavotība ar skolotājiem, kas spēj mācīt latviski, un mācību grāmatām latviski): *“Ja mēs runājam par bilingvālo izglītību, tad te mēs esam apsteiguši laiku. Tad, kad par tādu lietu kā bilingvālā izglītība valstī vēl nerunāja, mums jau bija atsevišķi priekšmeti jāmācās latviešu valodā.”* (Direktors, Latgale).

Bilingvālās izglītības kontekstā jāuzsver divplūsmu skolās esošie resursi multilingvālu skolotāju komandu un atšķirīgo plūsmu skolēnu un skolotāju sadarbības veidošanā. Abu plūsmu skolotāju savstarpējās sadarbības iespējas uzsver gan pedagogi un politikas īstenotāji, gan pētnieki un politiķi:

“Sadarbība starp šiem dzimtās valodas skolotājiem var izpausties tādā veidā, ka, kopīgi pārrunājot, viņi var secināt, kādā līmenī ir vienas plūsmas skolēni tajā pašā klasē un otras plūsmas skolēni tajā pašā klasē – veidot kaut kādus kopīgus pārbaudes darbus, kuros viņas var secināt, kādas sekmes ir vienas plūsmas skolēniem un otras plūsmas skolēniem.” (Politikas īstenotājs)

“Šeit skolā es pati strādāju un vadu radošo grupu, kura strādā ar bilingvālo apmācību. Mēs pētām stundas, kādas mums iznāk. Skolotāji dalās savā pieredzē, kas labāk iznāk, kas sliktāk. Apmaināties domām gan ar sākumskolas skolotājiem, gan ar pamatskolas skolotājiem.” (Skolotājs, Liepāja)

“Tā bāze, kas ir skolām, viņa noteikti ir jāizmanto. Tur būtībā ir skolotāji, kas prot pasniegt vienā valodā, un skolotāji, kas otrā – no tā ir jāveido kaut kas jauns, tā būtu tāda kopīga komanda, bilingvāla skolotāju komanda, multilingvāla.” (Pētnieks: psiholoģija)

“Skolotāju iespējas pat varētu būt labākas nekā vienplūsmas skolās – šeit es runāju galvenokārt par mazākumtautības skolotājiem, jo būtu iespējams gan šīs skolotāju darbs pāros, gan skolotāji – palīgi un tā tālāk.” (Eksperts-politiķis)

Nevalstisko organizāciju pārstāvji un politikas īstenotāji uzsver divplūsmu skolu priekšrocības mācību spēku nodrošināšanā:

“Divplūsmu skolā to ir vieglāk realizēt, jo ir skolotāji, kas var mācīt priekšmetus vienā un otrā valodā” (NVO pārstāvis)

“Visvieglāk atrisināt vienu no galvenajām problēmām – skolotāju kadru jautājumus – var tieši divplūsmu skola. (Politikas īstenotājs)

Runājot par bilingvālās izglītības ieviešanu, kā pozitīvu divplūsmu skolu iezīmi politikas īstenotāji norāda ne tikai pedagogu labās latviešu valodas zināšanas, bet arī nodrošinājumu ar mācību grāmatām abās valodās:

⁵ Mazākumtautību skolēnu un vecāku nostādnes par latviešu valodu. 2003.gada septembris. Baltijas Sociālo Zinātņu institūts. Pasūtītājs: LVAVP.

“Tajās skolās šobrīd ir mācību grāmatas gan latviešu, gan krievu valodā. Tas ir tas pozitīvais, ko vajag izmantot. Bāze viņiem ir, resursi viņiem ir.” (Politikas īstenotājs)

Rezumējot analīzi, var secināt, ka divplūsmu skolās esošie resursi atvieglo bilingvālās izglītības īstenošanas iespējas, jo skolās ir gan skolotāji, kas var pasniegt abās valodās, gan grāmatas abās valodās, gan arī multilingvāla un multikulturāla vide. Līdz ar to var teikt, ka divplūsmu skolās bilingvālo izglītību ir iespējams īstenot vieglāk un efektīvāk. Bet tas, kādas ir divplūsmu skolu priekšrocības bilingvālās izglītības īstenošanā saistībā ar mācība procesa organizāciju un valodu vides daudzveidību, sīkāk tiks analizēts sadaļā “Divplūsmu skolas kā bilingvisma modeļa raksturojums”.

Lēmumu pieņemšanas procesa novērtējums

Attiecībā uz divplūsmu skolām, to veidošanu, likvidēšanu un pārveidošanu, katrā individuālā gadījumā un kā izglītības iestāžu grupai kopumā lēmumu pieņemšanas procesam un modeļiem ir bijusi ļoti liela nozīme skolas darba procesa un efektivitātes nodrošināšanā.

Vēsturiski divplūsmu skolas Latvijā tika izveidotas ar direktīvu no augšas, likvidējot mazās skolas (skatīt sīkāk sadaļā par divplūsmu skolu vēsturi). Tā rezultātā divplūsmu skolas bija vairāk mehānisks apvienojums, kur dominēja krievu plūsmas intereses, un attiecības starp latviešu un krievu plūsmām vai nu nebija (tās bija izolētas viena no otras), vai bija naidīgas, pat agresīvas.

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas daudzas divplūsmu skolas, īpaši Rīgā, tika likvidētas vai sadalītas. Tā kā Izglītības un zinātnes ministrijā nav nekādu dokumentu par to, uz kāda pamata šīs skolas tika pārorganizētas, šo procesu ir grūti viennozīmīgi interpretēt, tomēr eksperti norāda, ka tā atkal bija direktīva no augšas.

Pēdējo 10 gadu laikā tomēr ir vērojams atkal pretējs process: daudzas skolas ir atkal no jauna pārtransformējušās par divplūsmu skolām. Raksturojot šo procesu, jāatzīmē, ka šeit mazāka loma ir augstākajam politikas veidotāju līmenim (Saeimai, valdībai, Izglītības un zinātnes ministrijai), bet palielinās pašvaldību, skolēnu vecāku un mācību spēku (direktoru un skolotāju) iniciatīvas nozīme. Iniciatīvām un aktivitātēm “no apakšas” ir arī liela nozīme pozitīvas psiholoģiskās vides un gaisotnes veidošanā skolās: gan eksperti, gan divplūsmu skolu pedagogi un direktori norāda, ka šobrīd divplūsmu skolās nav pamata runāt par spriedzi un attiecību saspīlējumiem uz etniskā pamata. Ekspertu vērtējumā viens no iemesliem attiecību uzlabojumam ir tas, ka šīs skolas kā divplūsmu skolas nav veidotas piespiedu kārtā:

“Mākslīgi radot, tieši mākslīgi radot, mēs varam viens par otru uzzināt tikai negatīvo.” (NVO pārstāvis)

“Man liekas, ka jābūt dabiskai izlasei, ja vecāki negrib, lai viņu bērni mācās kādā skolā, tā pakāpeniski pati izmirs, bet apvienot vai atdalīt kaut kā mākslīgi nevajadzētu.” (Skolotājs, Daugavpils)

Šobrīd Latvijā institucionāli ar skolu atvēršanu, slēgšanu un līdz ar to arī apvienošanu nodarbojas pašvaldības. Pēdējo gadu laikā bijuši vairāki mēģinājumi no pašvaldību vadītāju puses radīt jaunas divplūsmu skolas, kurās blakus klasēs mācītos dažādu lingvistisko grupu pārstāvji. Pašvaldību iniciatīva veidot jaunas divplūsmu skolas ir saistāma ar ieceri aizvien sarūkoša skolēnu skaita situācijā efektīvāk izmantot finansiālos resursus, kas iedalīti izglītībai (“skolu tīkla optimizācijas” plāni). Šī procesa rezultāti tiek vērtēti drīzāk negatīvi un prasa tālāku izpēti. Konkrētie mēģinājumi izveidot šādas skolas “no augšas” dzīvē sastapušies ar aktīvu protestu un neapmierinātību no pedagogu, vecāku un skolēnu puses:

“Lai nebūtu tā, ka pašvaldības vai viena cilvēka doma ietu pretī visai pārējai. Ja mēs paši būtu piekrituši vai paši piedāvājuši kaut kādu variantu. Bet mums vienkārši pateica un apvienoja bez mūsu piekrišanas, un mēs nebijām apmierināti. (..) Bet divplūsmu skola, tas nav tik slikti. Tikai, kad mēs tagad apvienojamies, mums ir krievu klašu krietni vairāk. [Agrāk] mums gandrīz puse vai drusciņ mazāk, ap trešdaļu bija latviešu klašu, ar latviešu apmācības valodu. Un tad bija tik interesanti, ļoti draudzīgi, un tik interesanti bija kopā runāt. Mums bija viens stāvs, un viens otru visi zināja. Mums bija maza skola, un tur bija tā ļoti forši (..). Bet [tagad] viņi jau nav vairs tik saliedēti, viņi var otras klases klasesbiedru pat nezināt un neredzēt veselu nedēļu.” (Skolotājs, Latgale)

“Un šogad es mēģināju apvienot šo skolu administrāciju un respektīvi veidot vienu skolu. To neizdevās izdarīt, jo ļoti aktīvi protestēja vispirms krievu skolēni un vecāki, arī pedagogi. Un ne mazāk aktīvi arī latviešu. Abas, abās gan vecāki, gan pedagogi, gan bērni bija pret to, ka šāda vienota administrācija tiek veidota. Proti, pašreiz šajā ēkā ir divas skolas, kuras formāli neskaitās kā divplūsmu skola, bet viena latviešu un viena krievu mācību valodas skola, bet patiesībā abas atrodas vienā ēkā. Un nav viena administrācija. Daudz pragmatiskāk būtu izveidot vienu administrāciju, tad tā būtu divplūsmu skola.” (Politikas īstenotājs)

Savukārt, tie gadījumi, kad iniciatīva par skolu pārveidošanu par divplūsmu skolu, ir nākusi no skolas administrācijas vai vecāku puses, ir vērtējami vispozitīvāk, arī no bilingvālās izglītības ieviešanas viedokļa. Nereti šīs skolas ir saskārušās ar aizspriedumiem un negatīvu attieksmi procesa sākumā, bet vienmēr šo skolu izveidi aktīvi ir atbalstījuši arī daļa no vecākiem. Pozitīvi tiek vērtēta tādu divplūsmu skolu izveide, kurās mazākumtautību bērni mācās atbilstoši vispārējām (t.i., latviešu) un mazākumtautību izglītības programmām, un šādu skolu izveides iniciatori ir vecāki (lēmumu pieņemšanas modelis “no apakšas”).

“Kā divplūsmu skola viņa ir, teiksim tā, devīto gadu, kad radās ideja. Tā bija vecāku izvēle, jo vecāki vēlējās, lai viņu bērni jau no pirmās klases visus priekšmetus sāktu apgūt tikai latviski, un līdz ar to mēs toreiz nolēmām atvērt vienu tādu paralēlo klasi.” (Direktors, Zemgale)

“Daļa skolas padomes locekļu teica, ka es esmu krievu skolas un apmācības krievu valodā nodevēja (...), tas vispār bija nemoderni uzsākt tādu ceļu tāpēc, ka visi gribēja no tā atbrīvoties.” (Direktors, Vidzeme)

“Līdz tam bija krievu skola, pēc tam nomainījās direktore, un mēs sākām pildīt visu to, ko lika valdība. Un mēs zinājām, ka mums blakus ir latviešu skola, ka mums kaut kas ir jādara, jo konkurence būs. Un tā mums arī notika faktiski, un 94./95. gadā mēs devām mājienu, ka it kā jādomā. Un mums bija diezgan aktīvi vecāki, un viņi pieprasīja stiprākajiem skolniekiem, pēc viņu ieskatiem, dot iespēju ne tikai mācīties dažus priekšmetus padziļināti latviski, bet vai nevarētu atvērt to pirmo klasi.” (Direktors, Latgale)

Divplūsmu skolu situāciju analīze liecina, ka tajos gadījumos, kad šīs skolas izveides iniciatīva ir nākusi “no apakšas”, proti, no vecākiem, un skolas administrācija to ir atbalstījusi, mācību process, attiecības starp skolēniem un bilingvālās izglītības īstenošanas prakse tiek vērtēta pozitīvāk. Divplūsmu skolu pieredze pēdējo desmit gadu laikā arī liecina, ka ir pamats mainīt sabiedrībā izplatītos aizspriedumus par divplūsmu skolām, kā par vidi, kurai raksturīgi konflikti un spriedze. Šāda pieredze bija raksturīga divplūsmu skolām, kas varmācīgi tika izveidotas Latvijas PSR laikā. Minētā pieredze liecina, ka divplūsmu skolas arī turpmāk nedrīkstētu veidot, administratīvi un mehāniski savienojot skolas, bet būtu apsveicama un veicināma pašu skolu skolotāju, direktoru un vecāku iniciatīva piedāvāt savās skolās vairākas izglītības programmas.

Divplūsmu skolas vispārējās izglītības kontekstā

Skolu iedalījumi

Kopā uz 2002./2003.mācību gadu Latvijā ir 1052 vispārējās un speciālās izglītības iestādes⁶, kurās mācās 340308 skolēni. No tām vispārizglītojošās dienas skolas ir 953 (tajās mācās 93% skolēnu), vispārizglītojošās vakara skolas ir 35 (4%), un speciālās skolas – 64 (3% skolēnu).

No 953 vispārizglītojošajām dienas skolām 683 ir latviešu plūsmas skolas, 158 ir krievu plūsmas skolas, bet **105** ir divplūsmu skolas.

No 35 vakara skolām 11 ir latviešu un **24** ir divplūsmu skolas⁷.

No 64 speciālajām skolām 37 ir latviešu, 8 – krievu un **19** – divplūsmu skolas. Divplūsmu speciālajās skolās kopumā mācās 3432 skolēni.

Runājot par divplūsmu skolām, īpaši aplūkojamas ir speciālās skolas, jo tās īsteno īpašu programmu veidu, pie tam Rīgā no 14 divplūsmu dienas skolām **7** ir speciālās skolas. Eksperti, vērtējot divplūsmu principu izmantošanu speciālajās skolās, norāda ka tas ir ekonomiski ļoti pamatoti un ērti:

“Skolas, kur ir bērni ar visādiem fiziskiem traucējumiem. Tas jau apvieno, un tas nozīmē, ka tur tiešām jābūt abām plūsmām.” (NVO pārstāvis)

Savukārt bilingvālās izglītības ieviešana speciālajās skolās bieži vien tiek kritizēta. Eksperti uzsver, ka mācības divās valodās šiem bērniem ir par grūtu:

“Par bilingvālo izglītību domājot – mums ir ļoti daudz bērnu, kas kaut kādā veidā atpaliek savā attīstībā. Alkoholīku bērni, slimie bērni, invalīdi, kas mācās specializētajās skolās, arī internātos. Viņiem arī uzreiz no pirmās klases ir jāmacās bilingvāli. Es domāju, ka tur ļoti piesardzīgi jāpieiet. Psihologam ir jāstrādā ar tiem bērniem. Nekur mēs no tā nevaram aiziet. Varbūt viņš dzimtajā valodā vēl kaut ko iemācīsies, bet, ja viņam divas valodas uzreiz....” (NVO pārstāvis)

Tomēr jāatzīmē, ka speciālo skolu problemātika ir īpaši analizējama, uz šajā projektā galvenā uzmanība ir pievērsta tieši vispārīgajām dienas divplūsmu skolām.

Balstoties uz Izglītības likumā noteiktajām normām, vispārējās izglītības iestādes var iedalīt pēc tajās īstenotajām izglītības **programmām**: vispārējā (nepilni 70% Latvijas skolēnu), mazākumtautību (nepilni 30% skolēnu) un speciālā (3% skolēnu). Iedalījums pēc izglītības programmām ir arī tas, pie kura paredzēts pieturēties, runājot par skolu tipiem nākotnē, tomēr IZM statistika pagaidām vēl nesniedz informāciju sadalījumā pēc programmu veidiem, bet gan pēc apmācības valodas. Neskatoties uz iecerēto pāreju uz skolu dalījumu programmās, arī vairums ekspertu tomēr lieto dalījumu ‘latviešu’ un ‘krievu’ skolas.

Raksturojot skolas pēc **apmācības valodas** uz 2002./2003.mācību gadu visas vispārējās un speciālās dienas izglītības iestādes iedalās sekojoši: skolas ar latviešu mācību valodu (720), skolas ar latviešu un krievu apmācību valodu jeb divplūsmu skolas (124), skolas ar krievu apmācības valodu (166), skolas ar poļu apmācības valodu (5), skolas ar ukraiņu apmācības valodu (1) un skolas ar baltkrievu un lietuviešu apmācības valodu (1).

⁶ www.izm.gov.lv

⁷ Vakara skolas šajā divplūsmu skolu analīzē nav iekļautas.

Salīdzinot latviešu un krievu skolas pēc skolēnu skaita, jāatzīmē, ka krievu skolas vidēji ir divas reizes lielākas nekā latviešu un divplūsmu skolas. Uz jautājumu par to: “Vai tas ir labi, vai nē?”, atbildēt ir grūti. Pētnieks pedagoģijā uzsvēra, ka “kvalitatīva izglītība lielās skolās nevar būt,” savukārt cits pētnieks apgalvoja, ka resursu koncentrācija nodrošina augstāku izglītības kvalitāti.

Runājot par skolu iedalījumu, būtiski būtu norādīt arī uz skolu **ģeogrāfiskās atrašanās vietas** nozīmi, ko uzsvēra arī vairāki eksperti. Attiecībā par divplūsmu skolām var nošķirt reģionālo diferenciaciju (sīkāk skatīt sadaļu “Statistiskie dati par divplūsmu skolām”) un atšķirības saistībā ar apdzīvotas vietas lielumu. Kā atzīst eksperti, galvenās problēmas ir un būs lielajās pilsētās (no 105 divplūsmu skolām, republikas nozīmes pilsētās atrodas 20 skolas):

“Jebkurā lielā pilsētā – tā ir Liepāja vai Ventspils, vai Daugavpils – tur tās problēmas apmēram ir vienas un tās pašas. (..) Ģimenē, draugu vidē vai citā neformālā vidē tiek lietota tikai un vienīgi krievu valoda. Un latviešu valodas apguve līdz ar to ir apgrūtināta. Šādā vidē, protams, tā psiholoģiskā attieksme un motivācija nav tāda. Kas attiecās uz pedagogu sagatavotību un mācību literatūru, un citiem jautājumiem, tie, patiesību sakot, mazās pilsētās neatšķiras no Rīgas.” (Politikas īstenotājs)

Novērtējot reģionālās diferenciacijas nozīmi attiecībā uz divplūsmu skolām, jāatzīmē, ka Latgalē, ko pamatoti vērtē par visnabadzīgāko Latvijas reģionu, atrodas 44 divplūsmu skolas. Lai gan ar finansiālā nodrošinājuma trūkumu saduras arī citas skolas, īpaši tās, kas atrodas laukos:

“Mēs te tā Zemgales lejas daļiņa blakus pie Latgales, nabadzība apkārt, vecāki ļoti nabadzīgi. Bezdarbs. Klasē trim ģimenēm tikai vecāki strādā, visi pārējie ir bezdarbnieki.” (Direktors, Zemgale)

Termina “divplūsmu skola” lietojums

Termina “divplūsmu skola” lietojums skolotāju un direktoru vidū izsauca pretrunīgu reakciju, jo tas saistās ar LPSR laikos raksturīgo stingro nošķirumu: latviešu un krievu plūsma. Tā kā skolu mācību process šobrīd ir atvērtāks un nav tik ļoti reglamentēts, pie tam sabiedrības integrācijas politika ir vērsta uz to, lai sadarbība dažādo “plūsmu” starpā būtu intensīva, plūsmu nošķirums vairs nešķiet tik aktuāls:

“Mēs jau arī runājam, ka mēs to neuztveram kā divplūsmu, jo tās divas plūsmas mums realitātē nav. Jo viss, kas mums notiek, mums notiek kopā – vienkārši vieni bērni mācās krievu valodā, otri mācās latviešu. Un tas nekādi pilnīgi neko citu neietekmē. Tā kā es nejūtu atšķirību no vienkāršas, normālas skolas.” (Direktors, Vidzeme)

“Es viņu nenosauktu par divplūsmu skolu, es nezinu, kā es viņu nosauktu. Tā ir skola, kur krievu bērni ļoti veiksmīgi integrējas, un ļoti jauki tagad ienāca latviešu bērni. Mēs sakām: “Krievu un latviešu klases”, bet es pat nezinu, vai par plūsmu īsti viņas tagad var nosaukt? Mūsējo noteikti, nē. Es domāju, ka mazpilsētā šie bērni tik jauki kopā sadzīvo – abas divas valodas skan – es domāju, ka latviešiem tas ir pat ļoti labi. Tāpēc, ka viņi nezina krievu valodu.”

Līdzīgas domas pauda arī eksperti politiķi un politikas īstenotāji, proti, viņuprāt, plūsmas jēdziena lietošana šī brīža situācijā ir nepamatota, jo mācību

procesu nosaka izglītības programma, bet iedalījums plūsmās galvenokārt ir saistīts ar “bērnu klašu komplektāciju”:

“Nav plūsmas jēdziena, ir tikai apmācības valodas jēdziens, izglītības valodas jēdziens.” (Eksperts – politiķis)

“”L/K” [latviešu un krievu plūsmas] dalījums – šur tur viņš diezgan strikti strādā, bet viņš strādā tikai bērnu klašu komplektācijā. Visbiežāk ir skolotāji, kas māca gan vienus, gan otru.” (Politikas īstenotājs)

“Termins “divplūsmu skola” pazudīs un runās par to, vai īsteno izglītības programmu vienā valodā, vai divās valodās, vai trijās valodās.” (Politikas īstenotājs)

Daļa skolu direktoru un skolotāju arī ir pamanījuši no Izglītības un zinātnes ministrijas nākošo pieeju skolas nedalīt pēc apmācību valodas vai plūsmās, bet gan pēc programmām, kuras tās īsteno:

“Ziniet, es to pat nenosauktu, ka tā ir tīri divplūsmu skola, jo tagad ir tā, ka mēs piedāvājam izglītības programmas. Tagad ir izglītības programmas, kuras piedāvā skola.” (Direktore, Vidzeme)

“Tagad jau vairs nav – divplūsmu, vienplūsmu. Tagad ir - kādas programmas skola piedāvā.” (Skolotājs, Vidzeme)

Citi pētījuma dalībnieki uzsvēra, ka par divplūsmu skolām vajadzētu saukt tikai lingvistiski jauktās divplūsmu skolas, kurās mācās divu Latvijā lielāko valodu grupu – latviešu un krievu – bērni.

“Divplūsmu skolu vārdu es tiešām [paturētu] tā tipa skolām, kur mācās bērni, kas nāk no ģimenēm, kurās dzimtās valodas ir atšķirīgas.” (Eksperts – politiķis)

Jāsecina, ka nākotnē iespējams termins “divplūsmu skola” varētu tikt aizstāts ar terminu “divu izglītības programmu skola”, tomēr pagaidām, pat ja šis dalījums saglabājas tikai skolēnu klašu komplektācijas līmenī, šī jēdziena lietošana tomēr ir vērtējama kā realitātei atbilstoša.

Latviešu, krievu un divplūsmu skolu un skolēnu skaita izmaiņas pēdējo 10 gadu laikā

Ja analizējam latviešu un krievu skolu skaita **izmaiņas** pēc neatkarības atgūšanas, tad jāsecina, ka pēdējo desmit gadu laikā krievu skolu skaits, tāpat kā skolēnu skaits, kas mācās, t.s., krievu skolās, pakāpeniski samazinās. Divplūsmu skolas direktore Kurzemē norādīja, ka visticamāk šis process turpināsies arī turpmāk:

“Tendence turpmāk būs tāda kā pilsētā kopumā. Krievu skolās skolēnu skaits samazinās. Viennozīmīgi. Iet uz latviešu skolām. Piecu gadu laikā, Izglītības pārvalde ir veikusi savu pētījumu, un piecu gadu laikā krievu skolēnu skaits ir samazinājies par vairāk nekā 1000 skolēniem. Faktiski tā ir viena liela krievu skola, viena liela skola.” (Direktore, Kurzeme)

Analizējot plūsmu savstarpējo samēru divplūsmu skolās, jāsecina, ka arī divplūsmu skolās krievu plūsmā esošo skolēnu skaits nedaudz samazinās: ja 1991.gadā krievu plūsmā mācījās 43%, tad 2002.gadā – 36% skolnieku no visiem divplūsmu skolēniem. To apstiprina arī skolu direktoru teiktais, piemēram, Zemgalē skolēnu vecāki mazākumtautību izglītības programmas izvēlas arvien retāk:

“Jāsaka, ka tā būs pirmā reize mūsu skolas vēsturē, ka mēs varam šajā gadā pirmajā septembrī nenokomplektēt pirmo krievu klasi.” (Direktore, Zemgale)

Latgalei savukārt raksturīga cita tendence: mazākumtautību skolas licencē programmas latviešu valodā, līdz ar to tās kļūst par divplūsmu skolām:

“(..) skola, kura nebija divplūsmu, pēkšņi jaunajā mācību gadā kļūst par divplūsmu skolu. Nākošais posms - nākamajā gadā vai pēc diviem gadiem šī divplūsmu skola reducējās līdz latviešu skolai. Tātad notiek šī “mīkstā pāreja” no krievu skolas uz latviešu skolu. Es nesaku, ka tas ir slikti, tā ir tendence.” (NVO pārstāvis)

“Viņas [divplūsmu skolas] varētu pētīt no viena viedokļa. Viņas lēnā garā kļūst par latviešu, jo šiem bērniem ir labāka latviešu valodas prasme un vienā brīdī viņi var pāriet uz to blakus klasi.”

Kopumā statistika par skolu un skolēnu skaita izmaiņu parāda, ka, lai gan audzēkņu skaits 90. gadu otrajā pusē samazinās visās izglītības iestādēs, (tas ir saistīts ar krasu iedzīvotāju skaita mazināšanos pēc neatkarības atgūšanas), tomēr to skolēnu skaits, kas apmeklē krievu skolas jeb skolas, kas īsteno mazākumtautību programmu, samazinās ievērojami straujāk.

Pedagoģisko darbinieku raksturojums

Pašlaik valstī kopumā ir 27584 skolotāji, turklāt šis skaitlis pēdējo piecu gadu laikā samazinājies par vairāk nekā diviem tūkstošiem. Divplūsmu skolās strādā apmēram 13% no visiem pedagogiem. Ļoti atšķirīgas vidējā skolotāju skaita ziņā ir Rīgas, lielo pilsētu, rajonu centru un nelielu ciemu skolas. Ja pirmās grupas mācību iestādēs šis rādītājs ir virs 40 pedagogiem uz vienu skolu, tad laukos tas ir aptuveni 16 pedagogi uz vienu skolu⁸.

Pievēršoties pedagogu psiholoģiskajam un profesionālajam raksturojumam ekspertu un pašu pedagogu vērtējumā, pirmkārt, būtu jāatzīmē, ka pedagogiem šobrīd Latvijā ir psiholoģiski saspringta situācija, īpaši, ja runā par pedagogiem, kas pasniedz mazākumtautību izglītības programmas ietvaros, kur tiek īstenota bilingvālās apmācības ieviešana. Dotajā situācijā no pedagogiem sagaida, lai viņi būtu radoši, aktīvi, ieinteresēti, atvērti izmaiņām, pozitīvi noskaņoti un gatavi uzņemties papildus slodzi, ko rada bilingvālās izglītības ieviešana. No otras puses, jāatzīmē tomēr, ka skolotāju algas ir salīdzinoši zemas, skolotāju profesijas prestižs sabiedrībā nav augsts un mazākumtautības izglītības reforma ir izsaukusi virkni pretestības gan politikas veidošanas, gan politikas īstenošanas līmeņos. Bilingvālās izglītības kontekstā psiholoģisko atmosfēru skolās skolotāji bieži raksturo kā stresa pilnu un saspīlētu, galvenokārt, uzsāktās reformas radīto neskaidrību dēļ. Skolotāji ir pakļauti spiedienam gan no politikas veidotāju, gan no direktoru, gan no skolēnu un vecāku puses:

“Izglītības likums paredz, ka vecākiem ir tiesības ierosināt skolotāju maiņu, ja kaut kas neapmierina un ir pamatojums šai te neapmierinātībai.” (Direktors, Vidzeme)

“Agrāk tādus didaktiskus materiālus saņēma skolā un izgriezta, un viss kartiņas gatava. Bet tagad es pati domāju – ko dot, ko nedot, pēc tam to drukāju, pēc tam to kopēju, tas ir liels darbs. Nekas no tā nav sagatavots.” (Skolotājs, Salaspils)

“(..) mazāk grūtību ir pāriet uz valsts valodu skolēniem un vecākiem, lielākas grūtības ir skolotājiem. Skolotāji tomēr nav īsti sagatavojušies, jo visu laiku, klausoties un

⁸ Izglītības un zinātnes ministrijas statistikas dati// www.izm.lv

skatoties, un stāvēt aiz muguras tiem politiķiem, [gaidījuši] ka vēl kaut kas var izmainīties.” (Pētnieks: pedagoģija)

“(.) cilvēkam dzīvē ir ļoti veicies, ja viņam ir labs skolotājs. Tā ir ļoti liela veiksmē, ko vajadzētu novērtēt, jo uz pirkstiem skaitāmi ir ļoti labie skolotāji, kas tiešām ir sava priekšmeta pratēji un teiksim arī ne tikai gudrs cilvēks, bet arī savākts cilvēks, kas nepārplūst savās emocijās un kurš ir objektīvs un tā tālāk. Skolotājs tā ir ļoti nopietna lieta.” (Pētnieks: pedagoģija, psiholoģija un valodas politika)

Novērtējot ekspertu teikto, jāatzīmē, ka iebildumi pret skolotāju kvalifikāciju profesionāli pildīt savus darba pienākumus nereti tomēr ir pamatoti, proti, daudzi skolotāji nav uzskatījuši par vajadzīgu apgūt latviešu valodu nepieciešamajā līmenī (3.pakāpes valodas zināšanu atestāti nereti ir iegūti nelikumīgi, latviešu valoda ikdienā netiek lietota).

“(.) [vajadzēja] skolotāju atestācija saglabāt. Tur nevajadzēja milzīgus līdzekļus, kaut vai nedaudz un skolotāji būtu noatestēti profesionāli šīm valodas zināšanām, tad būtu mazāk problēmu. (.) Tagad iznāk tā, ka viņi to eksāmenu latviešu valodas daudzi formāli nolika, bet tās zināšanas viņiem tālāk attīstīt neprasīja. Ja atestācijā būtu ielikts kaut vai tas punkts, ka katru gadu skolotājam tiek pārbaudītas valodas zināšanas.” (Direktors, Kurzeme)

Skolās, kurās īsteno mazākumtautību izglītības programmu, dažkārt ir arī problēmas nodrošināt IZM prasībām atbilstošu vēstures un pilsoniskās audzināšanas stundu kvalitāti, jo šo skolu skolotāju vēsturi ir apguvuši kādā citā Padomju Savienības Republikā⁹ PSRS laikā, daļa skolotāju ir nepilsoņi, kam ir izveidojusies negatīva attieksmi pret valsti:

“(.) ja skolotājs, kas strādā ar jaunatni, joprojām ir, piedošanu, “lingvistiski aprobežots”, un, ja viņš vēl pie tam nav Latvijas pilsonis, un viņš veic jaunās paaudzes audzināšanu, tad kādu valstisku patriotismu viņš tur māca? Tad ir ļoti nopietni jāpadomā, vai tiem ir vieta skolā? Un es vecāku vietā uztrauktos vairāk par to, kādi ir šie skolotāji.” (Pētnieks: filoloģija, lingvistika)

Problēmas nodrošināt izglītības iestādes ar kvalitatīviem skolotājiem ir saistītas arī ar viņu zemo atalgojumu un konkurences trūkumu:

“(.) man ir viegli skeptiska attieksme pret to “skolotāju problēmu”, jo skolotājs ir algota persona, algots darbinieks valsts noteikta darba pildīšanai, protams, valstij godīgi jāmaksā pēc iespējas vairāk un, ja būs attiecīga alga, ja būs konkurence, tad patiešām spējīgie un ambiciozie cilvēki ies strādāt skolās un būs normāla konkurence.” (Eksperts – politiķis)

Divplūsmu skolu kontekstā jāatzīmē, ka nekādas īpašas pazīmes neatšķir divplūsmu skolu skolotāju no skolotājiem citās skolās, galvenās problēmas, ar ko skolotāji un mācību darba organizatori skolās saskaras, ir tās pašas, kas citās skolās.

⁹ Markus D., Grīnfelds A., Švinks U. Bilingvālās izglītības ieviešanas izpēte: skolotāju darbs 2000 – 2001, 35. lpp.

Skolēnu raksturojums

Kopumā vispārējās un speciālās izglītības iestādēs mācās 340308 skolēni. No tiem pamata izglītības pakāpes 1.posmā 1.-4.klašu grupā mācās 103 359 skolēni (30%, no tiem 22 427 - 1.klasē, no visu skolēnu skaita - 7%), bet 5.-6.klašu grupā mācās 66 428 skolēni (19%).

Pamata izglītības pakāpes 2.posmā mācās 108 178 skolēni (32%), bet vidējās izglītības pakāpē 10.-12.klašu grupā mācās 62 343 skolēni (18%).

Pievēršoties skolēnu psiholoģiskajam un vispārīgās attīstības raksturojumam, ekspertu un pedagogu vērtējumā, jānorāda, ka skolēni tāpat kā skolotāji ir dažādi, un turpmāk norādītās īpatnības liecina vairāk par konkrēto ekspertu pieredzi un problēmām, ar kurām viņi saskārušies.

Viena no būtiskākajām problēmām, uz ko norādīja skolotāji, kas īsteno bilingvālo izglītību, ir skolēnu atšķirīgais intelektuālais līmenis. Pats par sevi šis jautājums izglītības iestādēs vienmēr ir bijis aktuāls: kā visefektīvāk īstenot apmācību situācija, kad skolēnu vidū ir atšķirīgs intelektuālais potenciāls. Vienīgi bilingvālās izglītības ieviešana mazākumtautību skolās, šo problēmu ir papildus saasinājusi:

“Bērni ir dažāda līmeņa. Vispār kādam ir viegli – es pateicu, viņš jau saprata un viņš dara, visu, kā vajag. Bet otram es varu teikt ne tikai latviešu valodā, es varu teikt angļu valodā, viņam būs vienalga. (...) Ja bērns ir [spējīgs] (...), viņam ir kaut kas galvā, viņam ir vienalga, kādā valodā (...) man ir matemātikas klases, kursa mācās padziļināti. Tur ir bērni, teiksim tā, gudri. Un viņiem ir viegli. Ne visiem viegli, bet viņi mājās ļoti daudz strādā, varbūt viņiem mājās kāds palīdz. Ja es strādātu kādā parastajā klasē, būtu grūti.” (Skolotājs, Daugavpils)

“(..) bilingvālā izglītība tādā veidā, kādā tā ir iecerēta un pastāv. Tā ir priekš ļoti apdāvinātiem bērniem. Un es jums teikšu – apdāvinātiem skolotājiem arī. Tas nav vienkārši, bilingvālā izglītība.” (NVO pārstāvis)

Skolotāji norādīja, ka bērniem, gan latviešiem, gan krieviem, ir nabadzīgs vārdu krājums, kam galvenais iemesls ir tas, ka skolēni maz lasa. Vārdu krājuma ierobežotība, savukārt, samazina citu valodu apguves iespējas, jo valodu mācīšanās lielā mērā ir saistīta ar lingvistisko asociāciju veidošanu:

“(..) viņi nelasa – visi. Viņi maz lasa daiļliteratūru – no kurienes ņemt zināšanu bagātību? Viņiem ir ļoti nabadzīgs vārdu krājums, lūk, kāda problēma. No šejienes arī iet visas problēmas tālāk. Ne jau tāpēc, ka grib vai negrib, latvietis vai krievs, tas vispār ir saistīts ar to, ka maz lasa.” (Skolotājs, Ventspils)

No otras puses, arī valodu apmācības metodes ir mainījušās, vairāk tiek izmantotas komunikatīvās un aktīvās darbības formas, kas it tuvākas skolēniem piemītošajiem uzvedības modeļiem.

“Bērni tagad pavisam savādāki nekā agrāk bija. Agrāk bija mierīgāki – sēdēja, klausīja. Tagad tādi nemierīgi, uztraucās vairāk, kustīgi tādi. Tāpēc vajag metodes arī mainīt tā, lai bērns varētu izmantot savas iespējas, ko viņš var parādīt – ne tikai tā, ka lasa un sēž, un atbild. Tas neder.” (Skolotāja, Liepāja)

Pretrunīgs vērtējums attiecībā uz skolēniem izskan no minoritāšu tiesības aizsargājošo nevalstisko organizāciju puses un direktoriem. Ja pirmie uzskata, ka skolēniem pašiem ir jāprasa, kā viņi grib mācīties (“Nevar teikt, ka 14, 15 gados cilvēks nevar izlemt, viņi jau lemj par savu dzīvi paši, viņi neprasa vecākiem, ko

darīt”), tad divplūsmu skolas direktors Zemgalē, piemēram, uzskata, ka skolēni neiedziļinās tādos jautājumos, kā bilingvālās izglītības modeļi vai mazākumtautību programmas, bet gan mācās tā, kā nu viņiem liek: “To, ko viņam piedāvā, to viņš ņem pretī” (Direktors, Zemgale).

Intervējot divplūsmu skolu skolēnus parādījās tādi izteikumi, kā piemēram: “*Man nepatīk tās visas bilingvālās programmas. Es domāju, ka katram bērnam ir tiesības izvēlēties, ko viņš un kā viņš grib.*” (Skolēns, Iecava).

Tomēr novērtējot šos izteikumus situācijas kontekstā, var secināt, ka skolēni lielākoties reproducē savu vecāku, bet dažreiz – skolotāju viedokļus, kas lielā mērā tomēr liecina, ka viņiem pašiem nav pietiekami daudz pieredzes, informācijas un pašapziņas, lai novērtētu situāciju patstāvīgi.

Apkopojot skolēnu attieksmes pret divplūsmu skolām, var teikt, ka kopumā viņiem ir neitrāli pozitīva nostāja: viņi pieņem noteikto situāciju, īpaši nereflektējot par to. Lielākajā daļā apsekoto divplūsmu skolu psiholoģiskā gaisotne skolās ir pozitīva, un nav novēroti konflikti uz etniskās bāzes, izņemot vienu no apsekotajām skolām Latgalē.

Kopsavilkums

Lai gan integrācijas jomā valsts līmenī izstrādāta vesela virkne politikas dokumentu, konceptuālas un vienotas pieejas divplūsmu skolu jautājumā nav līdz pat šim brīdim. Minoritāšu tiesības aizstāvošu nevalstisko organizāciju dalībnieki diezgan vienprātīgi atbalsta šāda mācību iestāžu tipa lietderību sabiedrības vienotības sekmēšanā. Divplūsmu skolu direktori un pedagogi uzsver, ka šajā vidē jauniešiem veidojas savstarpējo attiecību pieredze, tiek ielikti vienotas sabiedrības pamati.

Divplūsmu skolu pieredze vērtējama kā pozitīva un atvērta, jo daudzās divplūsmu skolās priekšmetus latviešu valodā sāka mācīt vēl pirms valstī ieviestās mazākumtautību skolu izglītības reformas, tādējādi tā spilgti papildina bilingvālās izglītības politiku. No valsts valodas apguves viedokļa pozitīvi vērtējama lingvistiski jaukto divplūsmu skolu (skolās mācās divu Latvijā lielāko valodu grupu – latviešu un krievu – bērni) pieredze, jo šajās skolās ir samērā liels latviešu skolēnu īpatsvars un dabiski veidojas multilingvāla un multikulturāla vide. Savukārt, divplūsmu skolas, kurās mazākumtautību bērni mācās atbilstoši vispārējām un mazākumtautību izglītības programmām, apsveicama ir mazākumtautību vecāku vēlme veicināt savu bērnu integrāciju Latvijas sabiedrībā, izvēloties vispārīgo apmācības programmu latviešu valodā.

Būtiski ir uzsvērt analīzē iegūtās atziņas attiecībā uz skolu izveidi: līdzšinējā pieredze liecina, ka “no augšas” īstenotie mēģinājumi apvienot mācību iestādes ar latviešu un krievu mācību valodu ir bijuši samērā neveiksmīgi. Savukārt, pozitīvi izrādījušies tie gadījumi, kad iniciatīva programmas licencēšanai valsts valodā nākusi no minoritāšu izglītības iestādes skolotāju kolektīva un vecākiem. Jāsecina, ka lēmumam par divplūsmu skolas izveidi būtu jānāk no pedagoģiskā kolektīva un vecākiem, nevis valsts un pašvaldības pārraudzības struktūrām.

Iezīmējot divplūsmu skolas visas izglītības sistēmas kontekstā, jāatzīmē, ka divplūsmu skolas ir pamatots un efektīvs veids, kā risināt apmācības problēmas

speciālo skolu gadījumos, kā arī nelielās pilsētās un laukos, kur nav iespējams nokomplektēt veselu skolu. Novērtējot reģionālās diferenciacijas nozīmi attiecībā uz divplūsmu skolām, jāatzīmē, ka Latgalē, ko pamatoti vērtē par visnabadzīgāko Latvijas reģionu, atrodas 44 skolas jeb 42% no visām divplūsmu skolām, līdz ar to tām ir salīdzinoši mazāks finansējums.

Kopumā statistika par skolu un skolēnu skaita izmaiņu Latvijā parāda, ka skolēnu skaits, kas apmeklē krievu skolas jeb skolas, kas īsteno mazākumtautību programmu, pastāvīgi samazinās, kas rada arī nepieciešamību pēc divplūsmu skolām, lai nodrošinātu pieprasījumam atbilstošu izglītības iestāžu veidu un tajās īstenoto programmu piedāvājumu.

Divplūsmu skolas kā bilingvisma modeļa raksturojums

Divplūsmu skolu vēsture un veidošanās

Divplūsmu skolas Latvijai nav jauns fenomens. Vairumā gadījumu tās izveidojās 60. gadu sākumā, kad sākās, t.s., “mazo skolu likvidācija” un tika veidotas lielas izglītības iestādes. Šī procesa vēsturisko kontekstu raksturo sekojošs fragments no ekspertu intervijām: “(..) 23. Partijas kongresā toreizējais Latvijas Kompartijas sekretārs Arvīds Pelše vienkārši palielījās, ka mums ir ļoti daudz divplūsmu skolu. Taču to vēl nebija tik daudz. Un (..) tad vienkārši vajadzēja, lai [šo skolu] būtu tik daudz, cik par tām [Pelše] jau bija Maskavā izlielījies.” (Pētnieks: vēsture, etnopolitika, etnopsiholoģija). Kopumā ekspertu stāstītais liecina, ka šajā laikā vairums divplūsmu skolu radās, balstoties uz “lēmumu no augšas”, nejaudājot nedz vecāku, nedz pašu skolēnu viedokli. Iespējams, ka aizspriedumi attiecībā uz divplūsmu skolām saistīti tieši ar šādu politikas veidošanas modeli.

80. gadu pašās beigās un 90. gadu sākumā likvidēja daļu divplūsmu skolu. It īpaši šis process bija raksturīgs Rīgai. Pārsvārā notika šo mācību iestāžu sadalīšana, kuru bieži vien pamatoja ar vietas trūkumu. Rezultātā radās divas skolas – viena ar latviešu, otra ar krievu mācību valodu. Diemžēl šim procesam politikas dokumentos un izglītības statistikā izsekot nav iespējams, jo informācija par konkrēto laika posmu nav pieejama. Statistika par šo periodu pieejama tikai apkopotā veidā.

Par minēto tendenci liecina galvenokārt politikas veidotāju teiktais. Eksperti-pētnieki un politiķi divplūsmu skolu sadalīšanu un likvidāciju skaidro atšķirīgi, taču jāpiebilst, ka viņu minētie skaidrojumi neizslēdz viens otru un divplūsmu skolu sadalīšana 90. gadu sākumā vērtējams kā komplekss dažādu politisku un sociālu apstākļu noteikts process.

Lielākā daļa intervēto ekspertu atzīst, ka padomju laikā divplūsmu skolām savstarpējās saprašanās un pozitīvas līdzās pastāvēšanas modeļi nebija raksturīgi: “(..) padomju kultūras ietvaros [divplūsmu skolas] patiesībā veidoja antagonistisku vērtību sistēmu tiem bērniem, jauniešiem, kas izgāja tam cauri. Pasvītrotot nevis sadarbību, bet (..) mehānisku apvienojumu. (..) psiholoģiskajā līmenī, un vispār visā skolas dzīves organizācijas līmenī bija pasvītrots tas, ka zem viena jumta ir salikti “savējie” un “svešie”. Viņiem ir jākaro, viņu starpā valda ļoti (..) agresīvas attiecības.” (Eksperts-politiķis).

Eksperti runā par spriedzi un konfliktiem strikti nošķirtu plūsmu starpā, norādot, ka sadarbība un dialogs starp abu plūsmu skolēniem nepastāvēja. Divplūsmu skolas padomju varas gados dažādu jomu eksperti raksturo kā “dezinetgrējošas”, kas ir bijis viens no galvenajiem pamatojumiem šo skolu sadalīšanas nepieciešamībai. “(..) pastāvēja šī spriedze starp plūsmām, līdz naidam (..) šīs plūsmas pastāvēja pat vienā ēkā absolūti izolēti: es neredzu Jūs un Jūs neredzat mani kamēr līdz kaut kādiem starpgadījumiem nav nonācis.” (Eksperts-politiķis)
“(..) iznāca tikai kopīgais jumts un tikai konflikti. (..) nekāda kopīga darba [šajās skolās] nebija.” (Pētnieks: vēsture, etnopolitika, etnopsiholoģija)

Raugoties uz divplūsmu skolu kā vietu, kurā notiek latviešu un minoritāšu bērnu komunikācija, divplūsmu skolu direktori atzīst, ka padomju laikā pastāvējušās

domstarpības un neiecietība tagad ir izzudušas. Turklāt daļa skolu direktoru, kuru vadītās skolas ir divplūsmu skolas kopš padomju varas gadiem, norādīja, ka asu konfliktu nav bijis arī padomju laikā.

“Mums absolūti nav problēmu, mums kādreiz, tajos saucamajos krievu laikos, bija kaut kas tāds [domstarpības, neiecietība] starp krieviem un latviešiem. Senos laikos bija, jā, bet tagad šos desmit gadus mēs esam tiešām normāli dzīvojuši.” (Direktors, Zemgale)

Otrs bieži izskanējis skaidrojums divplūsmu skolu sadalīšanai ir saistīts ar Atmodu kā politisku procesu: *“Tas [divplūsmu skolu dalīšana] bija tīri politiskais process, tas sakrita ar Atmodu. Ne sakrita, bet bija arī izsaukts ar Atmodu – ka tur nekas labs nav, tur ir piespiesta divvalodība un bērniem ir jāaug savā vidē un viss.”* (NVO pārstāvis)

Ir ekspertu grupa, kas divplūsmu skolu sadalīšanu dēvē par zināmu *“revanšu padomju varai un totalitārajam režīmam”*. *“Toreiz politisku apsvērumu dēļ bija liels vilnis, ka tās ir padomju varas radītas, izdomātas skolas, lai pārkrievotu latviešus un ka viņas jāsadala (...). Tātad bija ministrijā, es neatceros konkrētu dokumentu, bet doma bija par to, ka viņas jāsadala, un ka tas ir slikti, un ka tas ir padomju varas, totalitārā režīma paliekas.”* (Eksperts-politiķis)

Visbeidzot divplūsmu skolu sadalīšanas pamatā, kā atzina vairāki eksperti un divplūsmu skolu direktori, bija racionāli apsvērumi, kas saistīti ar skolu tehniski materiālo bāzi un telpu platību, kas atsevišķās skolās bijušas par šauru divām plūsmām.

“Es domāju, ka [divplūsmu skolas] dalījās tāpēc, ka bija šauri. Telpu maz un bija iespējas kaut kur citur aiziet. Es nedomāju, ka tieši tāpēc, ka te vienā skolā ir krievi un latvieši, un ka viņiem ir jābūt projām. Es tādu ideju nekad neesmu pieļāvis, nekad neesmu piekritis un nepieļāuju.” (Direktors, Latgale) Argumentu par šaurību apstiprina arī demogrāfijas dati – skolas vecuma bērnu skaits tajā laikā gan nesenās migrācijas, gan iedzīvotāju dabiskā pieauguma rezultātā palielinājās.¹

Divplūsmu skolu dalīšanas process zināmā mērā atspoguļo politikas veidošanas modeļus Latvijā 90. gadu sākumā. Piemēram, kā liecina ekspertu teiktais, šajā laikā īpašu konceptuālu dokumentu izglītības jomā neesot bijis. Tāpat eksperti, gan pētnieki, gan politiķi, norādīja tā laika lēmumu ciešo saistību ar ideoloģiju, vēlmi *“atspēlēties”* par padomju laika pāri darījumiem.

“(..) tajā laikā politika vispār bija deklarēta Tautas frontes programmā. Un ne pārvaldes līmenī nekādu sevišķo politikas dokumentu nebija, netika rakstīta ne denacionalizācijas politika, ne pilsonības politika, ne zemes politika. Tas viss ir izdarīts bez tādas izsvēršanas un analīzes – kāpēc tā?” (Politikis)

“90. gadu pirmajā pusē visi likumi, zinātniski visi svarīgākie likumi, kas attiecas uz etnopolitiku ne tik daudz zinātniski pamatoti, cik politiski un ideoloģiski motivēti. Un tur tāds jaucās klāts tāds drusciņ revanša noskaņojums.” (Pētnieks: vēsture, etnopolitika, etnopsiholoģija)

¹LR CSP Latvijas Statistikas gadagrāmata 2002/2003; Eglīte P. Padomju okupācijas ilglaika demogrāfiskās sekas // http://vip.latnet.lv/LPRA/2002konf/p_eglite.htm

No bilingvālās izglītības ieviešanas viedokļa divplūsmu skolu dalīšanu 90. gadu sākumā var vērtēt kā pārsteidzīgu soli, jo, kā liecina pētījumā apsekoto divplūsmu skolu pieredze, tajās veidojas arī multikulturālas pedagogu komandas. Tas savukārt ievērojami sekmē latviešu un krievu pedagogu savstarpējo sadarbību bilingvālās izglītības īstenošanā.

“Ja to bāzi būtu izmantojuši 90. gadu sākumā, mums šobrīd nebūtu problēmu ar skolotāju sagatavošanu, jo veidotos multikulturālās komandas, kas realizē programmas.” (Pētnieks: psiholoģija)

90. gadu vidū un otrajā pusē divplūsmu skolu skaita palielināšanās izskaidrojama ar to, ka šajā laikā notika jaunu divplūsmu tipa skolu veidošanās. Pētījumā iegūtā informācija liecina, ka šādas skolas veidojās uz krievu skolu bāzes. Pamatā var runāt par divu tipu divplūsmu skolu izveidošanos.

Pirmajā grupā ietilpst tās, kurām pievienoja latviešu plūsmu – skolā atsevišķās klasēs sāka mācīties arī bērni, kuru dzimtā valoda ir latviešu. Šajā gadījumā skola izveidojusies par divplūsmu saistībā ar konkrētajā pašvaldībā īstenoto skolu optimizācijas stratēģiju, ņemot vērā gan demogrāfisko situāciju pašvaldības teritorijā, gan pašvaldības iespējas nodrošināt efektīvu izglītībai iedalīto finansu resursu izmantošanu (pašvaldību kompetencē ir vispārējo izglītības iestāžu atvēršana vai slēgšana, kā arī finansējuma piešķiršana, jo no valsts budžeta tiek segti tikai izdevumi pedagogu algu izmaksai).

Otrajā grupā ierindojamas skolas, kurās mācās bērni, kuriem dzimtā ir krievu valoda, bet skola līdzās mazākumtautību izglītības programmām ir licencējusi arī mācību programmas latviešu valodā. Skolēni, kas mācās atbilstoši latviešu programmām, veido, t.s., latviešu klases (latviešu plūsmu). Šādu divplūsmu skolu veidošanās modeli var raksturot kā iniciatīvu “no apakšas”, kura pamatā ir vecāku izteiktie lūgumi un vēlēšanās, lai viņu bērni jau no 1. klases mācītos latviešu valodā.

“Tā bija vecāku izvēle, jo viņi vēlējās, lai viņu bērni jau no pirmās klases visus priekšmetus sāktu apgūt tikai latviski, un līdz ar to mēs toreiz nolēmām atvērt vienu tādu klasi paralēlo. (..) Izveidojām vienu tādu klasi kā eksperimentālo, (..) un šogad mums jau tādas ir deviņas klases.” (Direktors, Vidzeme)

“Būtībā pirmie bija vecāki, kas nolēma, ka viņiem ir vēlēšanās sniegt saviem bērniem izglītību latviešu valodā, neskatoties uz to, ka bērni ir no jauktām ģimenēm – mamma krieviete, tēvs – latvietis un otrādi. Kā viņi motivēja savu izvēli? Sākotnēji viņi veda savus bērnus uz latviešu skolām, (..) bet tas kļuva par psiholoģisku barjeru bērnam. Un šīs satrauktās mammas jautājumu uzstādīja tādā veidā – ja ir tendence, ka latviešu valodai tiek piešķirta tik liela nozīme un izglītībai jābūt latviešu valodā, ja mēs neesam latvieši, bet mēs tomēr gribam, lai viņi iegūst latviešu valodā izglītību vai viņiem nebūs mājīgāk un ērtāk šāda veida skolas gaisotnē iegūt šādu izglītību.” (Direktors, Zemgale)

Pēdējā citētajā intervijas fragmentā iezīmējas viens no galvenajiem vecāku pieprasījuma pēc latviešu izglītības programmām mazākumtautību skolās cēloņiem. Apzinoties pieaugošo latviešu valodas nozīmi un valodu hierarhijas maiņu valstī, daļa vecāku vēlējās nodrošināt pēc iespējas labāku latviešu valodas apguvi saviem bērniem. Tajā pašā laikā latviešu skolās viņu bērni izjuta psiholoģisko diskomfortu, kura pamatā ir gan kultūru atšķirības, gan dažādi sabiedrībā notiekošie sociālpolitiskie procesi, kas kā tieši, tā pastarpināti ietekmē arī skolas dzīvi. Kā risinājumu vecāki

saskatīja iespēju iegūt vispārējo izglītību viņu bērniem pazīstamā kultūrvīdē – skolā, kurā mācās bērni, kuru dzimtā valoda ir krievu.

Līdzās vecāku iniciatīvai šo skolu direktori norādīja, ka uz šādu soli – licencēt arī mācību programmas latviešu valodā – viņus ir pamudinājusi arī pieaugošā konkurence skolu starpā, lai piesaistītu sev skolēnus un nodrošinātu skolas pedagogiem darbu. Piedāvājot dažādas izglītības programmas, skola, direktoru skatījumā, spēj apmierināt dažādās to mazākumtautību bērnu vecāku intereses, kas vēlas, lai viņu bērni iegūtu izglītību tikai latviešu valodā.

“Varbūt mēs zaudētu savu skolēnu kontingentu, ja mēs neizveidotu tādu plūsmu, jo daļa no šiem skolēniem aizietu uz latviešu skolu.” (Direktors, Vidzeme)

“Mēs zinājām, ka mums blakus ir latviešu skola, ka mums kaut kas ir jādara, jo konkurence būs. (..) 94./95. gadā bija aktīvi vecāki, kas pieprasīja (..) dot iespēju ne tikai padziļināt latviešu valodu, bet arī jau no pirmās klases mācīties dažādas priekšmetus latviešu valodā. Mēs tā arī izdarījām – atvērām vienu klasi ar latviešu valodu, vienu – ar krievu valodu.” (Direktore, Latgale)

Apsēkoto skolu gadījumi ļauj izvirzīt arī kombinēto tipu, proti, pastāv skolas, kuras kļuvušas par divplūsmu skolām atbilstoši abiem augstāk raksturotajiem kritērijiem – skolēnu etnolingvistiskajai piederībai un licencētajām mācību programmām. Šajās skolās nosacīti var izdalīt trīs skolēnu grupas – latviešu tautības bērni, mazākumtautību bērni, kas mācās atbilstoši vispārējām izglītības programmām, kuras tiek īstenotas latviešu valodā, un mazākumtautību bērni, kas mācās pēc mazākumtautību izglītības programmām, tātad bilingvāli. Pētījuma izlasē šim skolu tipam atbilst Bauskas 2. vidusskola.

Šis gadījums ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka pastāv vēl arī citi divplūsmu skolu tipi atkarībā no virknes sociālu, ekonomisku, demogrāfisku un politisku apstākļu kopuma konkrētās pašvaldības teritorijā.

Divplūsmu skolu pastāvēšanu pašlaik normatīvi nosaka Izglītības likuma (1998) 36. pants par to, ka mācību iestāde var īstenot vairākas programmas, no kurām viena šajā gadījumā ir mazākumtautību, bet otra – latviešu valodā. Konkrēti par piederību šim skolu tipam liecina skolas nolikums, kuru apstiprina vietējā pašvaldība. Arī šajos nolikumos par skolas piederību divplūsmu skolas tipam liecina tajā norādītās mācību programmas, kuras attiecīgā skola ir licencējusi.

Statistiskie dati par divplūsmu skolām

Statistisko datu analīze par divplūsmu skolām ir iespējama sākot no 1991. gada. Par agrāko laika posmu, kas saistīts ar divplūsmu skolu izveidošanos padomju varas gados, statistiskā informācija nav pieejama. Analīzē izmantotā informācija par divplūsmu skolām šajā laika posmā balstās uz ekspertu, galvenokārt pētnieku un politiķu, intervijās iegūtajiem datiem, kas raksturo kopējo situāciju un tendences, neuzrādot konkrētus kvantitatīvus datus.

Statistisko datu apsekojumā un analīzē tika izmantoti divi avoti:

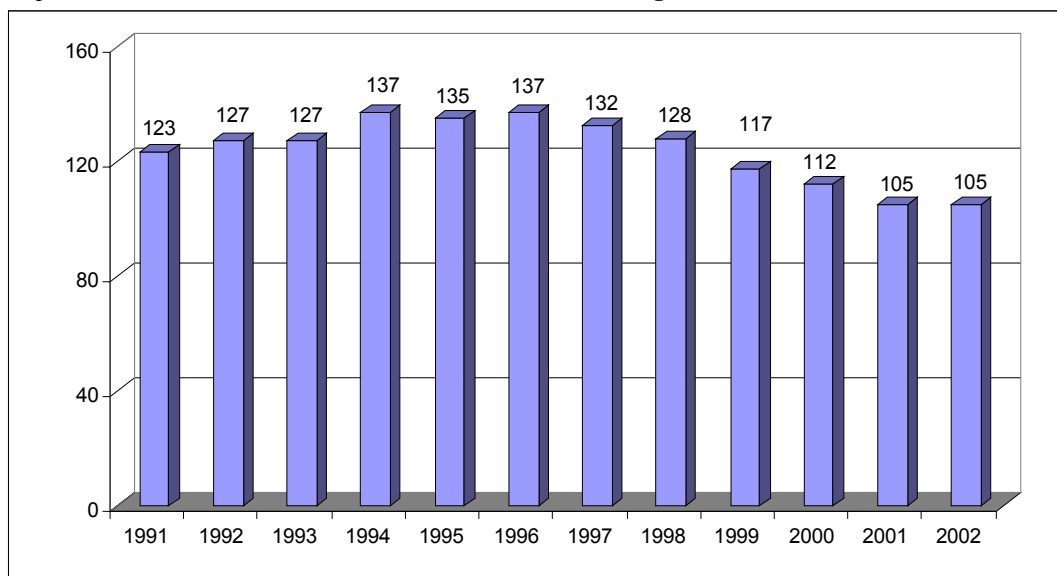
1. LR Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) ikgadējais statistikas biļetens "Izglītības iestādes Latvijā .. mācību gada sākumā" (1991.-2002.g.²);
2. LR Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) mājas lapā³ publicētie dati par vispārīzglītojošām dienām skolām.

Analīzē tika izmantota arī nepublicēta IZM Statistikas nodaļas informācija par laiku līdz 1998. gadam. Diemžēl liela daļa no šiem datiem nav savstarpēji salīdzināmi, jo laika gaitā mainījušās datu vākšanas un apkopošanas metodes.

Jāņem vērā arī atšķirības starp CSP un IZM datiem, jo pēdējā pie vispārīzglītojošajām skolām, tajā skaitā arī divplūsmu skolām, pieskaita arī datus par speciālajām skolām

1. grafiks.

Divplūsmu skolu skaita dinamika laikā no 1991. līdz 2002. gadam

Avots: "Izglītības iestādes Latvijā .. mācību gada sākumā", CSP 1991.-2002.

Analizējot pieejamos statistiskos datus par vispārīzglītojošajām dienām divplūsmu skolām Latvijā laika posmā no 1991. līdz 2002. gadam, ir redzams, ka to skaits nedaudz palielinās līdz 90. gadu vidum, pēc tam tas pakāpeniski samazinās. No 1994.gada līdz 2002. gadam to skaits sarucis par 30 skolām jeb krities no 14% uz

² Izņemot datus par 1992. gadu, kas iegūti no Latvijas Statistikas gadagrāmatas 1992.

³ www.izm.gov.lv

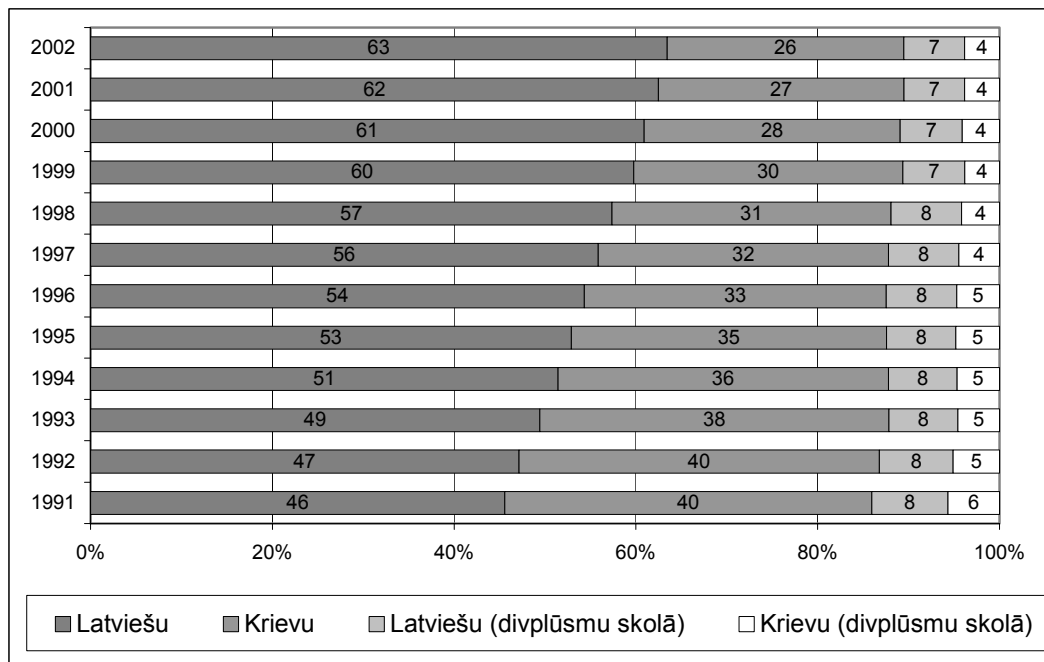
11% no kopējā vispārizglītojošo dienas skolu skaita. 2002./2003. mācību gada sākumā Latvijā no 953 vispārizglītojošajām dienas skolām bija **105** skolas, kurās mācības notika gan pēc latviešu skolu programmas, gan pēc kādas no mazākumtautību izglītības programmām jeb, t.s., divplūsmu skolas (skat. 1. grafiku).

Aptuveni pusē divplūsmu skolu var iegūt pamatzglītību, bet pārējās ir iespēja mācīties arī vidusskolā. 2002./2003. mācību gadā Latvijā no 105 divplūsmu skolām bija 4 sākumskolas, 53 pamatskolas un 48 vidusskola.⁴

Salīdzinot dažādu tipu skolu īpatsvaru, redzamas divas ļoti izteiktas un noturīgas tendences - kopš 1991. gada latviešu skolu īpatsvars pakāpeniski pieaudzis par 9,4% un 2002. gadā sasniedzis 71%, turpretī krievu skolu skaits samazinājies par 7% un 2002. gadā krievu skolu īpatsvars sastāda 17%. Divplūsmu skolu īpatsvars ir mainījies nedaudz – salīdzinot ar 90. gadu sākumu, tas samazinājies par aptuveni 3% 2002. gadā šo skolu īpatsvars ir 11% no visām vispārizglītojošajām dienas skolām.⁵

Lai labāk varētu novērtēt pārmaiņu tendences neatkarīgi no izmaiņām skolēnu kopējā skaitā, var analizēt skolēnu skaita īpatsvaru dažādu tipu skolās un mācībvalodas plūsmās. Skolēnu skaita dinamika divplūsmu skolās ir salīdzināta ar pārējām vispārizglītojošajām dienas skolām (skat. 2. grafiku).

2. grafiks. *Vispārizglītojošo dienas skolu skolēnu sadalījums pa plūsmām (bez speciālajām skolām, %)*

Avots: “Izglītības iestādes Latvijā .. mācību gada sākumā”, CSP 1991.-2002. Grafikā nav attēloti skolēni mazākumtautību skolās, kurās mācības notiek citās valodās – poļu, lietuviešu, ukraiņu un baltkrievu valodās.

⁴ avots: IZM mājas lapa, www.izm.gov.lv

⁵ avots: “Izglītības iestādes Latvijā .. mācību gada sākumā”, CSP 1991.-2002. Analīzē nav iekļautas mazākumtautību skolas, kurās mācības notiek citās valodās – poļu, lietuviešu, ukraiņu un baltkrievu valodās.

Skolēnu īpatsvars dažādu tipu skolās un mācībvalodas plūsmās atklāj ļoti stabilas tendences jau kopš 90. gadu sākuma. Vislielākās izmaiņas notikušas latviešu un krievu skolu skolēnu īpatsvarā. Salīdzinot ar 1991. gadu, 2002. gadā latviešu skolu skolēnu īpatsvars pieaudzis par 18% (2002.g. – 63%), bet krievu skolās tas samazinājies par aptuveni 15% (2002.g. – 26%).

Divplūsmu skolās pašlaik mācās viena desmitā daļa Latvijas skolēnu – 10,5% no visu vispārizglītojošo skolu (bez speciālajām skolām) skolēnu skaita. Divas trešdaļas no tiem mācās latviešu plūsmā, bet viena trešdaļa apgūst mazākumtautību izglītības programmas.

Salīdzinot ar 1991./1992. mācību gada sākumu, divplūsmu skolu skolēnu īpatsvars samazinājies par 3,5% jeb aptuveni 13 000 skolēnu 2002. gadā. 1991. gadā tajās mācījās 14% skolēnu, turpretī 2002. gadā vairs tikai 10,5%. Turklāt vienādā mērā sarucis skolēnu īpatsvars gan latviešu, gan krievu plūsmā. Kopumā vispārējās divplūsmu dienas skolās mācās 33125 skolēni, no kuriem 355 sākumskolās, 9030 – pamatskolās, 23 740 – vidusskolās.⁶

Aplūkojot statistiskos datus par dienas vispārizglītošajām divplūsmu skolām reģionālā griezumā, var secināt, ka visvairāk tās ir koncentrējušās Latgalē (44 skolas) un Vidzemē (30 skolas). Jāņem vērā, ka Rīgas rajonā ir vairāk kā puse (19 skolas) no visām Vidzemes divplūsmu skolām. Kurzemē ir attiecīgi 7 divplūsmu skolas, bet Zemgalē – 17. Rīgā divplūsmu skolu skaits ir salīdzinoši neliels – 7 skolas, no tām tikai 1 ir vidusskola.⁷

⁶ avots: IZM mājas lapa, www.izm.gov.lv

⁷ avots: IZM mājas lapa, www.izm.gov.lv

Mācību darba organizācija

Mācību darba organizēšanā divplūsmu skolās ir vērojama izpausmju dažādība, tomēr iezīmējas arī vienojoši procesi, pie tiem varētu pieskaitīt mācību darba organizāciju kā arī tos faktoros, kas kopumā sekmē integrāciju skolā.

Tā, piemēram, vienas skolas direktors stāstīja par skolotāju kolektīva konsolidācijas nepieciešamību, cits savukārt norādīja vairākas skolas dzīvi integrējošas iezīmes.

“(..) nākošā problēma – bija jāsaliek kopā skolotāji, jo līdz šim latviešiem bija sava skolotāju istaba, krieviem - sava skolotāju istaba. Tātad abas puses satikās tikai pedagoģiskās padomes sēdē (..). Ja sākumā viņi viens uz otru tā bažīgi skatījās, tad šobrīd jau katram tur ir savs galds, gar kuru vairāk grupējās, jo vienam sanāk strādāt vienā un otrā plūsmā, un otram tāpat.” (Direktors, Kurzeme)

“(..) no 94. mums gadu gaitā šeit viss ir apvienots – gan skolas tēmas, gan pedsēdes, gan kursi, gan nometnes, gan visas aktualitātes, kabineti, vecāku sapulces.” (Direktors, Zemgale)

Formālā mācību procesa organizācija divplūsmu skolās ir dažāda. Kaut arī ir skolas, kurās katrai plūsmai ir savs mācību pārzinis, visbiežāk abām plūsmām ir viens mācību pārzinis, kas atbild par mācību darba plānošanu skolā. Lielā mērā to nosaka tas apstāklis, ka daļa divplūsmu skolās strādājošo pedagogu māca abās plūsmās, tādējādi sekmējot gan pedagogu sadarbību, gan nodrošinot sevi ar nepieciešamo slodzi, gan pildot integrējošo funkciju skolā kopumā.:

“Programmas ir mazliet atšķirīgas. Protams, mums ir divi stundu saraksti, (..) bet mācību pārzine mums ir viena, kas sastāda šos sarakstus, jo viņa saskaņo, ja skolotājs strādā gan vienā plūsmā, gan otrā (..).” (Direktors, Vidzeme)

“(..) krievu skolotāji, kuri jau ir gatavi tam, lai strādātu latviešu klasēs, pārietu pamazām, jo viņiem darbs paliek mazāk, līdz ar to un viņi ir gatavi pāriet uz latviešu klasēm mācīt.” (Direktors, Kurzeme)

“Daļa skolotāju strādā abās plūsmās, piemēram, vēsturi māca gan latviešu, gan krievu plūsmā. Ir daļa, pāris, kas ir pieaicināti no blakus skolas, ķīmija, piemēram, pagaidām tāds skolotājs mums nāk.” (Direktors, Zemgale)

“Viņi [pedagogi] strādā gan vienā, gan otrā plūsmā, un tādi mums ir 29 skolotāji. Kopā skolā ir 63 skolotāji.” (Direktors, Latgale)

Kvantitatīvo pētījumu⁸ dati liecina ka minoritāšu izglītības iestādēs pedagoģiskās sēdes pārsvarā notiek latviski. Arī divplūsmu skolās šīs sēdes pamatā norisinās latviešu valodā, neskatoties uz to, ka tajās piedalās skolotāji, kuru dzimtā valoda ir gan krievu, gan latviešu.

“(..) mēs visu dokumentāciju skolā prasām latviski, visas pedagoģiskās sēdes mums notiek latviski, visi semināri mums notiek latviski un skolotāji visi piedalās.” (Direktors, Kurzeme)

Tomēr pētījumā gūtā pieredze liecina, ka tas nav viennozīmīgi, jo ir divplūsmu skolas, kurās pedagogu savstarpējā saskarsme notiek bilingvāli.

⁸ Markus D., Grīnfelds A., Švinks U. Bilingvālās izglītības ieviešanas izpēte: skolotāju darbs 2000 – 2001, 29. lpp.

“(..)Vispār mums tā ir (..) pieņemts arī skolotājiem, arī pedagogiskajās sēdēs – kā kuram ir ērtāk, tā viņš arī runā – viens runā latviski, otrs atbild krieviski. Tā mums starp bērniem tāpat.” (Direktors, Vidzeme)

Nereti ir gadījumi, kad abu plūsmu skolēnu savstarpējā sadarbība notiek ne tikai ārpus stundu saskarsmē, bet gan formālā mācību procesa gaitā. Vairāku divplūsmu skolu audzēkņi izteicās, ka atsevišķus priekšmetus vidusskolā abās plūsmās apgūst kopā. Pēc būtības tas ir veids, kā skola risina ar mācību darba organizēšanu un nepieciešamo resursu trūkumu saistītās grūtības.

“(..) kur bērni izvēlās, kur ir tādas mazas grupiņas tā kā bioloģijas pamatkursā, kurš ir grūts, un ķīmijā. Tad viņi mācās kopā, mums nekādas problēmas nav, viņi kolosāli runā latviski, jo lielākai daļai vecāki ir latvieši – jauktās ģimenes.” (Direktors, Latgale)

“No 12. klasēm tādi ir 8 cilvēki kopā, tāpēc mēs mācāmies angļu valodu visi 8 cilvēki kopā vienā stundā. Jo citādi es nezinu, kā būtu – 3 cilvēki vienā klasē, 3 – otrā.” (Skolēns, Daugavpils, krievu plūsma)

Kopumā jāsecina, ka mācību darba organizācija divplūsmu skolās sekmē gan skolēnu, gan pedagogu savstarpējo sadarbību. Tam savukārt ir pozitīva ietekme gan bilingvālās izglītības īstenošanā, gan integrētas skolas veidošanā.

Izvēles iespēju nodrošināšana mazākumtautību izglītībā

Minoritāšu intereses aizstāvošu nevalstisko organizāciju dalībnieki vairākkārt uzsvēra, ka izglītībā ir jāpastāv izvēles iespējām, proti, skolām ir jābūt dažādām – nacionālajām, krievu, latviešu, divplūsmu, jo demokrātijas apstākļos visiem nav jābūt vienādiem:

“Jābūt kādam procentam, katrā rajonā vismaz ir jābūt divplūsmu skolai. Kāds grib mācīties krievu valodā, bet grib pastāvīgi sazināties, piemēram, ar saviem draugiem latviešiem. Jābūt tikai latviešu skolai, jābūt droši vien arī kādai nacionālajai krievu skolai – kaut vienai rajonā. Nacionālā ukraiņu un tā tālāk. Jābūt šai plašai izvēlei un tad, man liekas, mums nevajadzēs nekādas speciālas mācību grāmatas meklēt un nevajadzēs meklēt un izdomāt gudro vārdu “integrācija”.” (NVO pārstāvis)

“Skolām jābūt ļoti dažādām. Mēs esam pāri tam laikam, kad visiem ir jābūt vienādiem. Latviešu skolas mums ir dažādas, krievu skolas ir tagad dažādas, un viņām jābūt dažādām. Mums nekad nebūs etniski tīras skolas. Nevienas.” (NVO pārstāvis)

No izvēles iespēju paplašināšanas viedokļa divplūsmu skolas ir jāvērtē kā ļoti labs piemērs: tā kā Izglītības likuma 36. pantā ir norādīts, ka viena mācību iestāde var īstenot vairākas programmas, piemēram, vienu latviešu valodā un otru – mazākumtautību valodā, divplūsmu skolas ir veids kā nepietiekama piedāvājuma (mazās pilsētas, lauki) gadījumā nodrošināt iedzīvotājus ar izvēlēs iespējām: mācīties latviski vai mācīties mazākumtautību valodā.

Turklāt divplūsmu skolu analīze parāda, ka šobrīd Latvijā pastāv vairāki divplūsmu skolu tipi, kas lielā mērā palielina mazākumtautību skolēnu iespējas vispārīzglītojošo dienas skolu izvēlē atbilstoši savām vajadzībām un nostādņēm. Skolu atšķirības ir diezgan nozīmīgas: ir skolas kuras piedāvā vispārējo izglītības programmu latviski latviešiem, vispārējo izglītības programmu latviski citu tautību bērniem un mazākumtautību izglītības programmu. Arī politikas veidotāji norāda uz divplūsmu skolu iespējām nākotnē:

“(..) vienā skolā taču var īstenot vairākas izglītības programmas – tai skaitā arī mazākumtautību. Jaukto plūsmu skola būtu vieta, kur varētu parādīt, ka tiešām eksistē reāla programmu izvēle un daudzveidība.” (Eksperts-politiķis)

Divplūsmu skolas, kurās minoritāšu bērni mācās atbilstoši vispārējām un mazākumtautību izglītības programmām, ir psiholoģiskā komforta ziņā pozitīvi vērtējams skolas tips tiem mazākumtautību skolēniem, kas vēlas mācīties tikai latviešu valodā. Proti, mazākumtautību bērniem tā ir iespēja iegūt vispārējo izglītību latviešu valodā sev ierastā kultūrvide, tādējādi samazinot negatīvo emocionālo spriedzi, kas viņiem veidojās, mācoties latviešu skolā.

Arī eksperti-pētnieki runā par spriedzi, kas rodas gan mazākumtautību skolēniem, gan pedagogiem gadījumos, kad minoritāšu vecāki sūta savus bērnus latviešu skolā :

“Protams tā ir liela spriedze, bet ir [bērni], kas ļoti labi tiek galā, bet tā ir liela spriedze ne tikai bērnam, bet arī skolotājam, lai varētu normāli paspēt visu vielu [apgūt] un arī lai bērns varētu sekot līdzī.” (Pētnieks: lingvistika, otrās valodas mācīšana).

Divplūsmu skolās, kurās mazākumtautību bērni mācās atbilstoši vispārējām un mazākumtautību izglītības programmām, strādājošie pedagogi atzina, ka, salīdzinot ar latviešu skolām, minoritāšu bērnu mācību darbs tieši no valodas viedokļa šādās skolās ir vairāk piemērots, lai skolēni sekmīgi apgūtu mācību vielu:

“Par cik tie bērni ir pārsvarā krieviski runājošie, laikam baidījās iet tīri uz latviešu skolu. Un es domāju, ka viņi varbūt arī ir ieguvēji, paliekot šeit. Jo tomēr latviešu skolā, man liekas, viņiem nav pienākums tulkot, ja tu kaut ko nesaproti. Mums jau tomēr vajag drusku pie tā bērna pienākt, drusciņ savādāk klāt.” (Skolotājs, Ilūkste)

Lingvistiski jauktās divplūsmu skolas arī rada iespēju mazākumtautību skolēniem iegūt izglītību latviešu valodā. Pētījumā gūtā pieredze liecina, ka jauktajās divplūsmu skolās latviešu plūsmā bieži vien mācās arī mazākumtautību bērni.

Šo skolu direktoru un pedagogu pieredze par pašreizējām tendencēm saistībā ar minoritāšu bērnu mācīšanos latviešu plūsmā ir pretrunīga. No vienas puses, daļa skolu vadītāju pārliecinās, ka pēdējā laikā tas notiek arvien retāk. No otras puses, divplūsmu skolās redzētais liecina tomēr par šādas vecāku rīcības samērā lielo izplatību.

“(..) ļoti liels procents krievu bērnu mums nāk latviešu klasēs. Katrā latviešu klasē vismaz viena ceturtdaļa ir krievu bērni mūsu skolā.” (Direktors Kurzeme)

“Principā tā tendence, kad uz latviešu klasēm tīri no krievu ģimenēm nāk, nav vairs tik liela, jo izglītību jau arī [krievu] klasēs līdzvērtīgu iegūst, un valodas prasmes tāpat ir ļoti augstā līmenī.” (Direktors, Latgale)

“(..) tomēr ar visu šo nacionālo uzplaukumu daudzi (..), no jauktām ģimenēm sevišķi, viņi tomēr ved [bērnu] uz latviešu klasēm.” (Direktors, Zemgale)

Skatoties vēsturiski, tendence, ka minoritāšu skolēni izglītību iegūst latviešu plūsmā ir jau samērā sena. To diskusijās Saeimā jau 1995. gadā atzinuši arī politiķi: “1988. gadā latviešu plūsmā mācījās 51,8% bērnu. Tanī laikā krievu mācību valodas skolās bija par klasi mazāk. Mums bija vienpadsmit klases, viņiem – desmit. Tātad bija praktiski apmēram identisks skolēnu skaits. Turpretī šajā [1995.] mācību gadā, šobrīd latviešu plūsmā pirmajā klasē mācās 68% bērnu. Tātad, starpība dažos gados ir pieaugusi gandrīz līdz 20%.”⁹

Lai bērni no mazākumtautību ģimenēm varētu mācīties latviešu plūsmā, kā tas bieži notiek 90. gados izveidoto jaukto skolu gadījumā, viņiem ir vēlams iziet īpašu lingvistisko sagatavošanu. Bieži nepieciešamās latviešu valodas zināšanas viņi ieguvuši bērnu dārzā vai pirmsskolas sagatavošanas grupās. Tas norāda uz to, ka šo bērnu vecāki izvēli par labu izglītībai latviešu valodā izdarījuši ļoti savlaicīgi.

“Visi tie bērni, kuri beiguši sagatavošanas posmu bērnu dārzos, viņi nāk latviešu plūsmā.” (Direktors, Zemgale)

“Es pati mājās runāju krieviski, un manai mammai bija izvēle – sūtīt uz krievu vai latviešu bērnudārzu. Viņa mani aizsūtīja uz latviešu. Tā, ka viņa ir baigais malacis īstenībā, tas taču ir grūti – savu mīļoto bērnu nepazīstamā vidē, nepazīstamā valodā sūtīt mācīties. Izdarīja tā, apzinājās, ka tā vajag, es domāju, ka tas ir liels solis.” (Skolēns (mazākumtautība), Dagda, latviešu plūsma)

⁹ Latvijas Republikas 6. Saeimas sēde 1995. gada 30. novembrī// http://www.saeima.lv/steno/st_95/st3011.html

“Mums ir iespēja sagatavošanu organizēt krievu bērniem. Visu gadu garumā sagatavošana nebija tāpēc, ka nav bērnu, kas grib mācīties krievu plūsmā. Pieteikušies tikai latviešu plūsmā.” (Direktors, Zemgale)

Atsevišķos gadījumos, kā atzīst skolotāji, vecāki savus bērnus latviešu plūsmā sūta ar nepietiekamām valsts valodas zināšanām. Vairāki krievu tautības pedagogi diezgan kritiski izteicās par šo tendenci. Viņi negatīvi vērtē faktu, ka vecāki savu vājo valodas zināšanu dēļ nevar bērnam palīdzēt mācību procesā.

“Es strādāju latviešu klasēs, kur ir krievu bērni, vecāki ielikuši. Es uzskatu, ka viņi ir pielāvuši kļūdu. Kāpēc? Tāpēc, ka bērni tur ir aizvērti, tas nav viņu (...). Tieši nav izvēles, viņiem nav iespējas attīstīt, parādīt sevi, viņiem ir grūtāk. Un ja sākumskolā, 5., 6., 7. klasē viņi vēl cenšas kaut ko darīt, tad vēlāk viņi kļūst ne par “pelēko masu”, bet daudz sliktāk. (...) Viņi neiegūst zināšanas, viņi mācās valodu, viņiem nav laika iegūt zināšanas. Viņi atnāk mājās uz krieviski runājošu vidi, kas viņiem palīdzēs?” (Skolotājs, Sigulda)

“(.) ir tādi, kuriem ģimenē vecāki runā – ja vēl viņi runā, citi pat varbūt nerunā latviešu valodā, bet bērns mācās latviešu plūsmā. (...) vecāki praktiski ļoti slikti runā latviešu valodā, bet bērnus laiž latviešu plūsmā. Es nedomāju, ka tas būtu pareizi.” (Skolotājs, Bauska)

Tajā pašā laikā ir vērojama arī cita pieredze. Viens no divplūsmu skolas, kurā mazākumtautību bērni mācās atbilstoši vispārējām un mazākumtautību izglītības programmām, skolotājiem atzina, ka bieži vien mazākumtautību skolēni, kuri mācās tikai latviešu valodā, uzrāda labākus rezultātus nekā, t.s., krievu klases:

“Latviešu klase, 8. klase, man patīk, viņi ir stiprāki nekā manas krievu klases. Un man patīk ar latviešu klasi arī strādāt – viņi labi visu pilda. Ir tāds gandarījums no darba.” (Skolotājs, Salaspils)

Vairākās jauktajās divplūsmu skolās, kā stāstīja šo skolu direktori, mazākumtautību skolēniem ir iespēja mainīt plūsmu un turpināt mācības latviešu valodā.

“(.) skolēnu [var] pārceļ uz latviešu klasi. Pirms šādas pārceļšanas skolas līmenī tiek rīkots neliels pārbaudījums.” (Direktors, Latgale)

“Šie bērni, kā likums, ir no jauktām ģimenēm, ir mums tādas ģimenes. Sāka krievu plūsmā un turpina latviešu plūsmā.” (Direktors, Latgale)

Iespējas pāriet no mazākumtautību programmas uz izglītības programmu latviešu valodā ir gan pamatskolas, gan vidusskolas līmenī. Pamatskolas klasēs iniciatīvu un atbildību par plūsmas maiņu uzņemas skolēnu vecāki:

“(.) mums vecākiem ir atkal tāda vairāk izvēle, ja viņi sāk, piemēram, savā krievu valodas klasēs un redz, ka bērnam ļoti labi iet un viņi grib, lai vairāk to latviešu valodu, tad viņi var iet uz latviešu klasītēm un turpināt mācīties – nevajag skolu mainīt, iznāk tikai mainīt skolotāju.” (Skolotājs, Liepāja)

Analizējot esošos divplūsmu skolu tipus, jāsecina, ka tie ievērojami palielina mazākumtautību skolēniem un viņu vecākiem izvēles iespējas vispārējās izglītības laukā. Atbilstoši savām vajadzībām un vēlmēm viņi var izvēlēties gan izglītības programmu – vispārējo (latviešu valodā) vai mazākumtautību (bilingvāli), gan sekmīgam mācību darbam piemērotu vidi – latviešu skolu, mazākumtautību skolu, lingvistiski jaukta tipa divplūsmu skolu vai mazākumtautību skolu, kurā noteiktās klasēs izglītība tiek sniegta tikai latviešu valodā.

Valodu vides loma divplūsmu skolā

Divplūsmu skolās atšķirībā no mazākumtautību skolām ir plašas iespējas divu lielāko valodas grupu savstarpējai mijiedarbībai, turklāt ne tikai skolēnu un pedagogu, bet arī vecāku starpā. Tas pozitīvi ietekmē gan bilingvālās izglītības īstenošanu skolā krievu plūsmās, gan latviešu valodas apguvi un lietošanas paradumu nostiprināšanos, gan starpkultūru komunikāciju, kas savukārt ļauj uzlūkot divplūsmu skolu kā saliedētas multilingvālas sabiedrības veidošanās modeli. Taču jāpiebilst, ka divplūsmu skolas multilingvālās vides pozitīvā ietekme uz bilingvālo izglītību un latviešu valodas apguvi pamatā attiecas uz lingvistiski jauktajām divplūsmu skolām.

Bilingvālās izglītības īstenošanai nozīmīgi ir tas, ka līdzās pastāv divas valodu vides – latviešu un krievu. Lingvistiski jauktās divplūsmu skolas multikulturālā un multilingvistiskā vide ir bilingvālās izglītības sekmīgas ieviešanas un īstenošanas priekšnoteikums, jo latviešu valodu skolēni un pedagogi lieto ne tikai mācību darbā, bet arī ārpus klases telpām. Tādējādi tiek sekmēta gan motivācija apgūt latviešu valodu, gan mācīties bilingvāli. Bez tam tā ir iespēja nostiprināt latviešu valodas lietošanas praktiskās iemaņas.

“(..) šajā skolā jau ir divu valodu vide, un tas ir pirmais nosacījums, kas ir nepieciešams, ja mēs runātu par bilingvālo izglītību plašākā kontekstā.”(Politikas īstenoātājs)

“Es izvēlētos mācīties divplūsmu skolā, jo mēs dzīvojam Latvijā un latviešu valoda ir valsts valoda, un mums tā ir jāzina.”(Skolēns, Viļāni)

Divu lingvistisko sistēmu līdzās pastāvēšana pozitīvi ietekmē pedagogu latviešu valodas zināšanas un līdz ar to sekmē mācību darbu atbilstoši bilingvālajām apmācības metodēm. Atsevišķu jaukto mācību iestāžu pedagogu teiktais liecina, ka latviskā vide viņiem palīdzējusi apgūt un lietot valsts valodu.

“Jā, latviešu valodu iemācīties var tikai tad, ja tu runā. Es pati par sevi arī varu godīgi pateikt, ka tagad ir skolā tāda vide, ka ir latviešu bērni. Un tas man palīdz.” (Skolotāja, Bauska)

Raksturojot pedagogu saskarsmi divplūsmu skolā, vairāki skolotāji atzina, ka ikdienas komunikācija ar kolēģiem notiek gan latviešu, gan krievu valodā.

“(..) tā kā mums divplūsmu skola, mums skolotāji arī ir vairāk tā teikt sajaukti – gan latviešu valodas skolotāji, gan krievu skolotāji un savā starpā mēs runājam kā pagadās.” (Skolotājs, Liepāja)

Virkne pētījumu¹⁰ liecina, ka latviešu valodas lietošanas paradumi ir cieši saistīti ar valodas vidi gan atkarībā no vides tipa (formāla vai neformāla), gan atkarībā no kultūrvides (latviska vai krieviska vide). Pamatā latviešu valodu minoritātes lieto formālajā vidē – valsts iestādēs, darba vietā, arī skolā, bet retāk – neformālajā vidē publiskajā telpā – uz ielas, veikalā, transportā.

Šādā kontekstā ir svarīgi novērtēt divplūsmu skolas vides savdabību. Proti, tā ir formāla vide, kurā notiek gan formālā, gan neformālā saskarsme – starpbrīžos, atpūtai un izklaidei veltītos pasākumos u.tml. Līdz ar to divplūsmu skolas multilingvālā vide sekmē latviešu valodas lietošanas iemaņu attīstību, jo

¹⁰ “VALODA” (1996 – 2002). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts; “Mazākumtautību skolēnu un vecāku nostādnes par latviešu valodu” (2003). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

mazākumtautību skolēni latviešu valodu lieto ne tikai mācību darbā, bet arī ārpusklases pasākumos. Bez tam, skolā skolēni veido sociālos tīklus, kuros ir abu valodas grupu pārstāvji. Kā liecina direktoru, skolotāju un pašu skolēnu stāstītais saskarsme starp latviešu un mazākumtautību bērniem turpinās arī ārpus skolas.

“Man jāsaka, ka skolēni turas kopā ne tikai skolā. Maija mēnesī pilskalnā daudz visādus pasākumus rīko, un (..) es arī tajos (..) piedalos, un tur es redzu mūsu skolēnus. Pavēroju, un nav tā, ka 10. A, nu tad zēni tikai no 10.A. Mums skolā A ir krievu plūsma, B – latviešu. Visi kopā bariņš. Skatos, mani vidusskolēni visi kopā. Viņi jau ir kopā, kad šeit mācās.” (Direktors, Zemgale)

Pētījuma gaitā skolās iegūtā informācija par ārpusklases saskarsmi divplūsmu skolās liecina, ka lielāko tiesu tiek lietotas abas valodas – gan krievu, gan latviešu. Tas attiecas gan uz augstāk raksturoto pedagogu saskarsmi, gan skolēnu komunikāciju.

Paši audzēkņi vairāk runā par savu pozitīvo pieredzi komunikācijā ar latviešu tautības skolēniem. Viņi atzīst, ka tā rezultātā uzlabojas viņu valodas zināšanas:

“(..) mums, krieviem, ir “lielais pluss”, ka mēs mācāmies vienā skolā ar latviešiem, ka mēs varam ar viņiem kontaktēties un runāt. Tas attīsta mūsu runājspēju, tas uzlabo mums ne tikai runāšanu, bet arī gramatiku, jo sarunājoties mēs dzirdam savas kļūdas un iemācāmies no viņām runāt pareizi. Un tādējādi arī rakstīšana attīstās. Varbūt ne tās garumzīmes, bet galotnes.” (Skolēns, Iecava, krievu plūsma)

Kritiska piezīme no mazākumtautību skolēnu puses izskanēja par to, ka latviešu bērni vēl aizvien sarunās bieži vien pāriet uz krievu valodu:

“Vienkārši, lai vairāk runātu latviski, lai būtu prakse. Es cenšos (..). Kad es ar latviešiem runāju, viņi nezina kāpēc pāriet uz krievu valodu. Es cenšos ar viņiem runāt latviski, viņi taču ir latvieši, runā bez kļūdām. Viņiem ir laba izruna, runā ar garumzīmēm.” (Skolēns, Daugavpils, krievu plūsma)

Divplūsmu skolu direktoru un pedagogu teiktais liecina, ka drīzumā šāda situācija vairs nebūs iespējama, jo latviešu bērnu krievu valodas zināšanas ir arvien vājākas. Šādu situāciju viņi skaidro gan ar to, ka krievu valodu kā mācību priekšmetu latviešu bērni sāk apgūt samērā vēlu, gan ar to, ka krievu valodas mācīšanai ir atvēlēts neliels stundu skaits. Negatīvi krievu valodas apguvi, pēc skolu pārstāvju domām, ietekmē arī latviešu skolēnu motivācijas trūkums mācīties šo valodu, kas ir izskaidrojams ar valodu hierarhijas maiņu Latvijā un latviešu valodas nostiprināšanos lielākajā sociolingvistisko funkciju daļā.

Politiķi, kas ir aktīvi iesaistījušies valodas politikas veidošanā, dažādu lingvistisko sistēmu līdzās pastāvēšanu jauktajā skolā vērtē skeptiskāk. Viņi uzsver, ka starpbrīžos, ārpusklases darbā pat, ja kopā mācās cittautieši un latvieši, komunikācija notiekot pārsvarā krievu valodā. Tomēr eksperti-politiķi un pētnieki, kas saistīti ar valodas politiku, atzīst, ka šie neformālie kontakti ir privātās dzīves daļa un valstiskam regulējumam nepakļaujas.

“(..) šādās skolās skolēnu savstarpējās saziņas valoda joprojām ir krievu valoda. Un līdz ar to būtībā šīs skolas darbojas pilnīgi pretrunā ar savu mērķi. Tās nevis veicina integrāciju uz latviešu valodas pamata, bet gluži otrādi – tās stiprina krievu valodas pašpietiekamību. (..) problēmas rada nevis mācību process klasē, bet tā sauktais “ārpusklases darbs”. Sākot ar skolas kopīgajiem pasākumiem, beidzot ar skolas

neformējumu. Un ļoti liela nozīme ir skolēnu neformālajiem kontaktiem, kuri, protams, ir neregulējami – kā ikviena privātās dzīves parādība, bet kas tomēr skolai būtu arī mērķtiecīgi jāveido.” (Politīķis)

“(.) dzīvās valodas sadzīvīskā situācijā nav. Tātad tiek mācīts vienkārši latviešu valodā, bet starpbrīdī viņš runā krieviski tik un tā (..), protams, tas nav nekas slikts pēc teorijas, ja būtu divplūsmu skola, kurā etniski latviešu bērni sarunātos, ikdienā un sadzīvē satiktos ar etniski citu tautību bērniem, ja būtu tā situācija, ka viņi runātu arī citā valodā nevis tikai krievu valodā.” (Pētnieks: pedagoģija un psiholoģija, valodas politika)

Divplūsmu skolās dzirdētais un novērotais tēzi par krievu valodas dominēšanu skolēnu savstarpējā saziņā daļēji apstiprina. Vairāku divplūsmu skolu direktori un pedagogi uzsvēra, ka komunikācija ārpus stundām skolā, kā jau iepriekš norādīts, notiek bilingvāli.

“Kad ir starpbrīdis, ejot pa gaitenīem, 10 reizes “zdrastvuijte”, 15 reizes “labdien”, un tas ir tik dabiski.” (Direktors, Zemgale)

“(.) ko var novērot joprojām - ja ir saruna starp krievu bērniem un latviešu bērniem, tad viņi drīzāk runās krievu valodā.” (Direktors, Kurzeme)

“Nu skolā, ja draugu satiec tu vari parunāt, bet tomēr latvieši ar latviešiem un krievi ar krieviem.” (Skolēns, Viļāni)

Saskarsme krievu valodā notiek tajās divplūsmu skolās, kurās mācās tikai mazākumtautību bērni, kaut arī daļa no viņiem apgūst izglītības programmas tikai latviešu valodā. Tāpat ārpus stundu saskarsme krievu valodā raksturīgāka Latgales reģiona divplūsmu skolās. Tas ir izskaidrojams ar atšķirīgo etnolingvistisko vidi kopumā, kurai vairāk kā citos Latvijas reģionos raksturīga krievu valodas lingvistiskā pašpietiekamība.

“Viņi arī bieži runā krievu valodā. (..) runā krievu valodā starpbrīžos savā starpā.” (Skolotājs, Salaspils)

“Ja pārietu uz latviešu klasi, tad tur būtu draugi, kas arī pārgājuši, un tāpat runātu krieviski.” (Skolēns, Daugavpils, krievu plūsmā)

Izvērtējot divplūsmu skolu pieredzi, jāsecina, ka kopumā divu lingvistisko sistēmu līdzās pastāvēšanai ir drīzāk pozitīva ietekme gan uz bilingvālās izglītības īstenošanu, gan uz mazākumtautību skolēnu nākotnes izglītības un darba iespējām, kuras lielā mērā nosaka latviešu valodas prasme. Tāpat pozitīvi ir vērtējama iespēja veidot savstarpējo saskarsmi gan krievu, gan latviešu valodā, jo no šādas komunikācijas iegūst gan minoritāšu, gan latviešu skolēni.

Kultūru mijiedarbība kā integrējošs faktors

Divplūsmu skolas raksturo ne tikai bilingvāla vide, bet arī kultūru daudzveidība un mijiedarbība, kas lielā mērā ir saistītas ar divu valodu lietojumu. Šādā kontekstā divplūsmu skola uzlūkojama kā starpetnisku dialogu sekmējoša vide.

Divplūsmu skolu direktori, pedagogi un arī skolēni intervijās bieži pievēršās jautājumam par skolēnu etnisko piederību, norādot uz šo skolu multinacionālo sastāvu.

“Tur ir daudznacionāls sastāvs, tikai tas, ka viņi mācās pēc latviešu skolas programmas. Viņiem viss ir latviešu valodā. Bet tur ir, protams, iekšā krievi, poļi, čigāni, baltkrievi – dažādas tautības tur ir. Un faktiski, es domāju, ka tajās “latviešu” klasēs pārsvarā dzimtā valoda ir krievu valoda. Es strādāju arī tajā latviešu klasītē. Tur ir tā – latviešu programma, bet iekšā ir krievi, poļi, baltkrievi, nu ļoti plaša tautību buķete.” (Skolotājs, Ilūkste)

“(..) man liekas, arī ir ļoti labi, ka mēs esam divas tautas vienā skolā un mēs arī varam viena no otras kaut ko iemācīties – piemēram, es mācos krievu plūsmā, pati es esmu latviete, man mājās tur vispār trīs tautības. Man, piemēram, nebūtu lielas problēmas aiziet uz latviešu plūsmu un tur mācīties. Varbūt tādos priekšmetos kā fizika būtu dažas grūtības, bet citādi, nē.” (Skolēns, Iecava)

Eksperti gan no skolām, gan politikas veidotāju kopienas pauda pozitīvu attieksmi pret saziņas veicināšanu dažādas etniskās piederības jauniešu starpā. Tas ir veids, kā, viņuprāt, veicināt valodas apguvi, kā arī novērst aizspriedumu veidošanos pret citu kultūru un tautu.

“(..) ja viņš ikdienā komunicē ar kādu cilvēku un viņam tas cilvēks ir patīkams, protams, tad sociālās attiecības dod pozitīvu ietekmi uz to valodu.” (Pētnieks: pedagoģija un psiholoģija, valodas politika)

“Bērns, viņam krājās tā pieredze, kādi ir tie citi cilvēki, citu tautu cilvēki. Ja viņam nav tās saskarsmes, tad viņš domā – viņš ir tāds, tāds un tāds. Pēc tam izrādās, ka viņš ir pavisam savādāks. Tāpēc tāda saskarsme ir ļoti vajadzīga – pieredze.” (Skolotājs, Liepāja)

Neformālā saskarsme un ārpus stundu pasākumi ir veids, kā izpaužas kultūru dialogs divplūsmu skolā. Saskarsme divu lielāko valodas grupu starpā tika aplūkota iepriekšējā sadaļā, tāpēc šajā pievēršīsimies tēmai par ārpus stundu pasākumu norisi divplūsmu skolā un to lomu starpkultūru tolerances un mijiedarbības veicināšanā.

Pētījumā iesaistītie eksperti atzinīgi vērtē divplūsmu vides multikulturālo vidi, norādot, ka *“divplūsmu skolās netiek īpaši nodalīti tie pasākumi – ja tie ir kaut kādi svētki, tad tajos piedalās visi tie bērni.”* (Politikas īstenotājs) Taču šajā ziņā vairāk jābalstās uz skolu atklāto pieredzi, jo tā liecina, ka tēze par pasākumu nenodalīšanu apstiprinās tikai daļēji.

Divplūsmu skolās iegūtā informācija ļauj izdalīt divas skolā organizējamo pasākumu grupas.

Pirmkārt, lingvistiski jaukto divplūsmu skolu pieredze liecina, ka dažādos ārpus stundu pasākumos, kuros piedalās abu plūsmu skolēni, dominē bilingvisms. Tie ir ar mācību darbu un skolas dzīvi saistītie pasākumi.

“(..) [pasākumos] runā gan latviski, gan krieviski. Vadītājus parasti ņem no latviešu un krievu klases, lai saprastu. Teiksim, piesaka tā vienu dziesmu krieviski, otrs nākošo – latviski. Un tā mijas visu laiku.” (Skolēns, Bauska, latviešu plūsma)

“Es zinu, ka zālē ir ļoti daudz cilvēku, cienījamu, vecu cilvēku sanākuši. Sanāk vecmāmiņas ar ziediem. Tādu ievadrunu un kādus sirsnīgus vārdus es varu pateikt arī krievu valodā, un to es arī daru. Man nepārmetīs, ka, (..) direktors vadīja krievu valodā. Bet, kad nāk oficiālais, kad man jāizsniedz atestāts, tad gan es lasu – atestātu saņem Sergejs Fjodorovs.” (Direktors Latgale)

“Es atceros mēs Jauno gadu svinējām, kad bija pēc Ziemassvētkiem kā eglītes kopā un tur bija tieši viens pasākums visai skolai un bija tieši no latviešu plūsmas vadītājs un viens no krievu plūsmas. Un tas bija ļoti, man patika piemēram, tas bija interesanti.” (Skolēns, Latgale)

“(..) ir skolas avīze, ar kuru es nodarbojos. Vienā numurā ir latviešu teksti, krievu teksti.” (Skolotājs, Sigulda)

Otrkārt, dažādiem nacionālajiem svētkiem veltītie pasākumi, kas lingvistiski jauktajās skolās tiek organizēti katrai plūsmai atsevišķi. Šie pasākumi notiek attiecīgi krievu vai latviešu valodā.

“Kas ir viņiem stipri tādi ar viņu piesitienu, tad mēs viņus kopā nelaižam, bet viss, kas ir saistīts ar mācību darbu, interešu izglītības viss ir gan krievu, gan latviešu bērni.” (Direktors, Zemgale)

“Ir tomēr citas mentalitātes, un tāpēc ir būtībā ļoti grūti apvienot kopējos pasākumos vienlaicīgi piesaistīt abas plūsmas. Jo bieži vien mums arī tagad, būtībā mēs rīkojam pasākumus, it kā krievu plūsma par sevi un mēs par sevi.” (Skolotājs, Zemgale)

“Atsevišķi mēs rīkojam tipiski nacionālos svētku (..) Kopā mums ir visi lielie skolas pasākumi. (..) pasākumos mēs nešķirojam. Ja aicina mazākumtautību klases uz kādu konkursu, tur iet [tās]. Bet ja aicina skolas komandu, mēs jau mēģinām likt iekšā gan krievu, gan latviešu bērnus tādos pasākumos.” (Direktors, Kurzeme)

Tas, ka nacionālajiem svētkiem veltītie pasākumi tiek organizēti katrai plūsmai atsevišķi, ir vērtējams neviennozīmīgi. No vienas puses, tādā veidā katra valodu grupa apgūst un iedzīvina tieši savai kultūrvidei raksturīgās tradīcijas. Turklāt tas ir veids, kā katrai kultūrai tiek nodrošināta iespēja saglabāt savu identitāti, novēršot iespējamās asimilācijas draudus kā vienā, tā otrā virzienā. No otras puses, tiek ierobežotas skolēnu iespējas iepazīt citu kultūru un izkopt toleranci pret to, kas ir īpaši nozīmīgi apstākļos, kad Latvijas publiskajā un daļēji arī privātajā telpā ir jāsadzīvo vairākām kultūrām.

Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka divplūsmu skolas telpu ziņā nenoskīr latviešu un krievu plūsmas. Ir gadījumi, kad tiek noskīrti sākumskolas skolēni (tā tas parasti ir arī latviešu un mazākumtautību skolās), bet vidusskolas parasti ir vienotas.

Apkārtējā fiziskā telpa skolā (telpu sienu noformējumi, informatīvie materiāli, ziņojumi, pasākumu anotācijas un afišas) visiem ir vienota. Skolēnu savstarpējās komunikācijas kontekstā pozitīvi vērtējams fakts, jo tas ļauj abu plūsmu skolēniem sekot līdzi, kādi pasākumi un norises ir paredzēti otrai plūsmai. Turklāt skolēniem nav liegta iespēja piedalīties otrai plūsmai organizētos pasākumos. Bez tam šādi pasākumi ir tikai dažas reizes gadā, kamēr, t.s., skolas pasākumi – konkursi, sporta sacensības, deju vakari u.tml. notiek regulāri un, kā jau iepriekš minēts, abām plūsmām kopā.

Kādas skolas direktors ar sašutumu atstāstīja gadījumu, kad Atmosas sākumā skolai pa vidu gribējuši būvēt sienu, lai nošķirtu vienas tautības bērnus no otriem.

“Atmodas sākumā bija gandrīz vai moderni likvidēt visas šīs [divplūsmu] skolas, un (..) to, ka mūsu pilsētā otras skolas nav un reālas iespējas mums nav, to visi saprata, bet dalīties vajag. Nevarēja nekādi izdomāt, un tad lika priekšlikumu tādu. Lūk, mūsu skola ir “U” burta formā. Pa vidu visos četros stāvos uztaisīt starpsienu, apmēram tādu kā Berlīnes mūri. Šinī malā, šinī flangā dzīvotu latvieši, šinī flangā dzīvotu krievu skolēni. Mēs būtu atdalīti. (..) To es kā kuriozu stāstu, bet tāda muļķība bija šīs skolas vēsturē. (..) tagad, es uzskatu, šī divplūsmu skola mums ir nevis zaudējums, bet vienreizējs ieguvums, jo te arī notiek visīstākā integrācija.” (Direktors, Latgale)

Šis piemērs spilgti ilustrē attieksmi, kas pret divplūsmu skolām bija padomju laika beigās, proti, šajās skolās ir iespējama tikai spriedze un konflikti. Pašreizējā situācija šos apgalvojumus pilnībā noliedz. Eksperti no divplūsmu skolām uzsver, ka konfliktu uz etniskā pamata nav.

“(..) konflikti, kā parasti, bet tādi konflikti, ka tāpēc, ka tur latvieši, tur krievi. Pasarg’, Dievs! To es varu ļoti godīgi, skatoties Jums acīs, pateikt, ka pašiem gadiem nav bijis.” (Direktors, Latgale)

“(..) ir tādi gadījumi, kuri kaut ko var pateikt sliktu uz latviešiem, bet varbūt arī citi var būt tādi izņēmumi latvieši, kuri uz krieviem var kaut ko pateikt. Bet tā visi draudzējas.” (Skolēns, Iecava)

Tieši “draudzība” ir visizplatītākais jauniešu savstarpējo attiecību raksturojums divplūsmu skolā pašlaik.

“Tomēr skolā nevar pamanīt to, ka ir ļoti draudzīgi. Ārpus skolas vairāk izpaužas tā draudzība. (..) Nevis klasē, mēs klasē no vienas stundas uz otru kabinetu ejam un viss. Bet ārpus skolas tieši vairāk izpaužas tā tieši draudzība.” (Skolēns, Viļāni)

“(..) tad, kad vajag kontaktēties ārpus stundām, tas varbūt dīvaini skanēs, tad muļķi kontaktējās ar muļķiem un gudrie ar gudriem. Un nav svarīgi, kādā valodā viņi mācās un vai viņi vispār ir latvieši, vai krievi?” (Skolotājs, Salaspils)

“Bērni visu ļoti vienkārši atrisināja. Ļoti labi ir. Visi draudzējas savā starpā, mīl savā starpā – krievu valoda netraucē.” (Skolotājs, Sigulda)

“Mums ir draudzīga skola.” (Skolēns, Bauska, krievu plūsma)

“Bērni draudzējas. Gan meitenēm ir draugi, gan otrādi.” (Direktors, Latgale)

Nozīmīga izglītības iestādes dzīvi integrējoša institūcija ir skolēnu pašpārvalde. Lingvistiski jauktajās divplūsmu skolās tāda ir viena – latviešu un krievu plūsmai kopīga.

“Tur [pašpārvaldē] ir gan latvieši, gan krievi. Tur, piemēram, pārsvarā ir krievi un krieviski runā.” (Skolēns, Bauska, latviešu plūsma)

“Piemēram, šajā gadā mums izveidojās kopējā skolas līdzpārvalde – krievu un latviešu plūsmā viena.” (Direktors, Kurzeme)

“Skolēnu pašpārvaldē ir sektori – ir gan vieni skolēni, gan otri. Mēs esam skola, kolektīvs.” (Direktors, Zemgale)

Kā liecina, skolas pārstāvju stāstītais, skolēnu pašpārvalde ir institūcija, kurā dažādu valodu grupu skolēni ir spiesti veidot dialogu kopīgu lēmumu pieņemšanas procesā.

“Nav divas līdzpārvaldes, ir viena (..). Viņiem arī tur ir bijis visādi, ka viņi meklē savus variantus, bet galu galā viņi atrod to savstarpējās [saprāšanās ceļu].” (Direktors, Kurzeme)

Līdzīgu viedokli pauda arī kāds mazākumtautību intereses aizstāvošas nevalstiskās organizācijas dalībnieks, sniedzot savu pozitīvo vērtējumu skolēnu pašpārvalžu darbībai. Jauniešu iespējām modelēt savas nākotnes attiecības, balstoties uz šajā demokrātiskās sadarbības formā gūto pieredzi.

“(..) tagad taču ir bērnu pašpārvaldes, ja tur viņi būs kopā un veidos kaut kādu mazu tādu shēmu savām nākotnes attiecībām – ja viņi mācīsies sazināties, meklēs kopēju valodu un reāli kopīgi vadīs skolas kolektīvu. Es uzskatu, ka tas būs fenomens.” (NVO pārstāvis)

Raugoties uz divplūsmu skolu kultūru mijiedarbības kontekstā, var secināt, ka šis skolas tips, radot iespējas starpetniskai komunikācijai, sekmē dialoga veidošanos divu lielāko valodas grupu – latviešu un krievu – starpā. Ārpusstundu pasākumi divplūsmu skolās, kā arī vienotā telpa, kurā mijiedarbojas dažādu tautību un kultūru skolēni un pedagogi, veicina vienotību ne tikai skolas, bet arī sabiedrības mērogā, vienlaikus ļaujot katrai kultūrai saglabāt savu identitāti.

Kopsavilkums

Pašlaik Latvijā no visām vispārizglītojošajām dienas skolām 11% ir divplūsmu skolas, kurās mācās 10.5% Latvijas skolēnu.

90. gadu vidū un otrajā pusē līdzās padomju laikā izveidotajām divplūsmu skolām uz krievu skolu bāzes radās vairākas jaunas divplūsmu tipa skolas. Daļai krievu skolu pievienoja latviešu plūsmu, bet daļa krievu skolu līdzās mazākumtautību izglītības programmām licencēja arī vispārējās izglītības programmas latviešu valodā (šajās skolās mācās pamatā krievvalodīgie bērni). Šis process vērtējams gan kā vispārizglītojošo dienas skolu reakcija uz vecāku pieprasījumu pēc izglītības latviešu valodā, gan skolu starpā pieaugošās konkurences rezultāts, gan pašvaldību izstrādāto skolu optimizācijas plāna īstenošana.

Divplūsmu skolu tipoloģiskā daudzveidība ievērojami palielina mazākumtautību skolēniem un viņu vecākiem izvēles iespējas vispārējās izglītības laukā.

Lingvistiski jauktās divplūsmu skolas vide, ņemot vērā tās radītās starpkultūru komunikācijas iespējas, pozitīvi ietekmē gan bilingvālās izglītības sekmīgu ieviešanu un īstenošanu, gan latviešu valodas lietošanas iemaņu attīstību un nostiprināšanu. Divplūsmu skolas, kurās minoritāšu bērniem ir iespējas mācīties gan atbilstoši vispārējām, gan mazākumtautību izglītības programmām, rada viņiem iespēju iegūt pamata un vidējo izglītību latviešu valodā sev ierastā kultūrvidē.

Divplūsmu skolām raksturīgā kultūru daudzveidība un mijiedarbība ir starpetnisku dialogu sekmējoša vide, ņemot vērā, ka pašlaik salīdzinājumā ar padomju laikiem šajās skolās nav vērojami etnisko grupu konflikti.

Izmantotie avoti un literatūra

BSZI pētījumi

Mazākumtautību skolēnu un vecāku nostādnes par latviešu valodu (2003). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

VALODA.(1996 – 2002). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

Bilingvālās izglītības ieviešanas analīze (2002). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

Ceļā uz pilsonisku sabiedrību - 2000 (2001). Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts.

Statistikas dati

“Izglītības iestādes Latvijā .. mācību gada sākumā”, LR Centrālās statistikas pārvalde (1992., 1994.-2003.g.).

Latvijas Statistikas gadagrāmata 1992. LR CSP, 1993.

Dati par vispārīzglītojošām dienas skolām LR Izglītības un zinātnes ministrijas mājaslapā (<http://www.izm.gov.lv>).

Nepublicēti IZM dati par vispārīzglītojošām skolām.

Citi avoti

Brata – Paulstone K. Sociālo faktoru loma valodas noturībā un valodas nomaiņā// Kentaurs 2003

“Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” (2000), Baltijas Sociālo Zinātņu institūts// www.bszi.lv

Eglīte P. Padomju okupācijas ilglaika demogrāfiskās sekas // http://vip.latnet.lv/LPRA/2002konf/p_eglite.htm

Krastiņš O. Jauktās laulības kā problēma tautai un ģimenei// Latvijas Vēstnesis 1998. gada 21., 24. oktobris

Markus D., Grīnfelds A., Švinks U. Bilingvālās izglītības ieviešanas izpēte: skolotāju darbs 2000 – 2001, 29. lpp

Latvijas Republikas 6. Saeimas sēde 1995. gada 30. novembrī// http://www.saeima.lv/steno/st_95/st3011.html

LPSR Augstākās Padomes Valdības Ziņotājs, 1989. gada 20. nummurs

Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā”. 1999. gads // http://www.np.gov.lv/lv/faili_lv/SIP2.rtf

Pētījumā iekļauto skolu saraksts

Bauskas 2. vidusskola

Dagdas vidusskola

Daugavpils Centra ģimnāzija

Iecavas vidusskola

Ilūkstes 2. vidusskola

Liepājas 8. vidusskola

Salaspils 2. vidusskola

Siguldas 2. vidusskola

Ventspils 6. vidusskola

Viļānu vidusskola